DÜŞÜNCE VE Tarih
YIL: 9 / SAYI: 106 / TEMMUZ 2023

Berikan Yayınevi Kurucusu
Cuma AĞCA

Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Ahmet Deniz AĞCA

Genel Yayın Yönetmeni
Evin GÖKTAŞ

Yayın Kurulu
Prof. Dr. Abdurrahman KÜÇÜK
Prof. Dr. Saadettin Yağmur GÖMEÇ
Prof. Dr. Cihat AYDOĞMUŞOĞLU
Doç. Dr. Nasrullah UZMAN
Dr. Veli Fatih GÜVEN
Dr. A. Cüneyt KÜSMEZ
Özen TOPÇU

Danışma ve Hakem Kurulu
Prof. Dr. Semih YALÇIN (ANKARA)
Prof Dr. Erdal AÇIKSES (ELAZIĞ)
Prof Dr. Hikmet ÖKSÜZ (TRABZON)
Prof. Dr. İhsan Sabri BALKAYA (ERZURUM)
Prof Dr. Kenan Ziya TAŞ (BALIKESİR)
Prof Dr. Mehmet OKUR (TRABZON)
Prof Dr. Mustafa GÖKÇE (MUĞLA)
Prof. Dr. Sezai BALCI (GİRESUN)
Prof. Dr. Ulvi KESER (KKTC)
Prof. Dr. Seyfi YILDIRIM (ANKARA)
Doç. Dr. Ahmet ATALAY (ARTVİN)
Doç. Dr. Enkbaht AVIRMED (ULAAN BAATAR)
Doç. Dr. Hamit ŞAFAKÇI (ARTVİN)
Doç. Dr. Kayrat BELEK (BİŞKEK)
Doç. Dr. Mehmet BİÇİCİ (GAZİANTEP)
Dr. Ahmet Korhan MASTI (ANKARA)
Dr. Latif TAŞDEMİR (İZMİR)

Hukuk Danışmanı
Av. Dr. Ahmet Korhan MASTI

Grafik Tasarım/Kapak
Nurhan AY

Reklam ve Dağıtım Müdürü
Arif ŞAHİN
e-posta: yalnizkurt_2023@hotmail.com
Tel: 0(532) 569 1932

Yönetim Yeri
Kültür Mah. Kızılırmak Cad. Gonca Apt.
No: 61/6 06420 Kızılay-Çankaya/ANKARA
Tel: 0312 232 62 18 (pbx)
Belge geçer: 0312 232 14 99
e-posta: berikan@windowslive.com

Baskı
Berikan Ofset Matbaacılık/Sertifika No: 47109
e-posta: dusuncevetarih@hotmail.com

Yayın Türü
Yaygın, Süreli, Aylık
Yıllık Abonelik Ücreti
Yurt İçi: 780 TL. Kurumsal: 1.560 TL. Yurt Dışı: 120 €
Her hakkı saklıdır. Bu dergide yer alan yazı, makale ve görsellerin çoğaltma hakları Berikan Yayınevi'ne aittir.

İÇİNDEKİLER

Kapak Fotoğrafı:
Şerafettin Güç

Prof. Dr. Abdurrahman KÜÇÜK
Kurban Bayramının Tarihi **3-6**

Özen TOPÇU
ATATÜRK ve Cumhuriyet **7-14**

Nevin BALTA
ATATÜRK'ün Erzurum Kongresi'ni Açış Nutku **15-17**

Şerafettin GÜÇ
Türklerin Tarihte Kullandıkları Alfabeler **18-22**

Hüseyin ALPASLAN
Karabağ'ın ve Ermenistan ile Yaşanan Sorunun Kısa Tarihi **23-26**

Prof. Dr. Erol KAYA
Vilayat-ı Şarkiyye Doğumlu Osmanlı Uleması **27-31**

Samet YILDIZ
Öğr. Gör. Necati ÇAYIRLI ile Balkanlar'da Türk Varlığı Üzerine Mülakat **32-37**

Necdet CURA
Prof. Dr. Mustafa UYAR ile "Şark Ufkunun Parlak Yıldızı Sultan Baybars" Üzerine **38-41**

Mehdi DEHKAN
Kırklar Kalesi'nin Kahramanı Kâzım Han Kuşçu ve Batı Azerbaycan'ın Özgürlüğü İçin Verdiği Mücadele **42-45**

Saklı Güfteler / Coşkun BAĞIR
Ali Salâhî Bey'in Isfahân/Senginsemâi şarkısı **46-48**

BİZDEN SİZE

Değerli Düşünce ve Tarih Okurları

Dergimizin Temmuz 106'ncı sayısı ile huzurlarınızdayız. Bu sayımızda yer ver alan birbirinden değerli özgün makale ve yazıları beğeni ile okuyacağınızı düşünüyoruz. İlk olarak Prof. Dr. Abdurrahman Küçük Hoca'mızın kaleme aldığı Kurban Bayramının tarihi ile ilgili yazısını okuyacaksınız. Bunu takiben yazarımız Özen Topçu, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün "Benim en büyük eserim." dediği Cumhuriyet'le ilgili son derece çarpıcı değerlendirme ve tespitlerde bulunuyor. Yazısında Atatürk ve Cumhuriyet'in birbirini tanımlayan iki olgu olduğuna dikkat çeken Topçu, onun için Cumhuriyet'i tanımak, öncelikle Atatürk'ü çok iyi tanımak gerektiğini vurguluyor. Topçu, Nutuk'tan da alıntılar yaparak Atatürk'ün inşa süreci sonunda Cumhuriyet'i Türk milletine armağan ederken, Türk gençliğine nasıl direktif verdiğini hatırlatıyor. Yazarımız Nevin Balta, bu sayımız için kaleme aldığı yazısında Mustafa Kemal Atatürk'ün Millî Mücadele Dönemi'nde Erzurum Kongresi'ni açış nutkunu irdeliyor. Kongredeki konuşmasında sürekli olarak tekrarladığı "millî irade, millî vicdan ve millî duygu" gibi kavramlarla Atatürk'ün Türk milletine olan inancını dile getirdiğini kaydeden Balta, Atatürk'ün hiçbir zaman kaybetmediği bu inancının Cumhuriyet'imizin 100. yılında da yolumuza ışık tuttuğunu hatırlatıyor. Karamanoğulları tarihçisi yazarımız Şerafettin Güç, bu sayımız için yine ilginç bir çalışma hazırladı. "Türklerin Tarihte Kullandıkları Alfabeler" başlıklı yazısında Güç, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte, Türkçenin gerilemesi ve bozulmasına, Türk dili üzerinde Arapça ve Farsçanın çok büyük bir etkisinin olduğu görülen Arap alfabesinin kaldırılarak; Latin kökenli Türk alfabesinin kabul edilme sürecini anlatıyor. Güç yazısını, "Bize ve dünyaya Latin alfabesi diye yutturulan olay özbeöz Etrüsk Türk alfabesidir. Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşlarına binlerce defa teşekkür ki bize eski alfabemizi geri getirdi." diye de noktalıyor. Yazarımız Hüseyin Alpaslan, Azerbaycan, Ermenistan ve Karabağ arasında meydana gelen ve bugüne kadar milletlerarası nitelikte devam eden durumu yansıtan sorunun tarihsel kaynaklarına inerek, "Kafkas Üçgeni" dediği bu krizi daha iyi analiz edebilmek ve tarihsel veriler ışığında doğru anlaşılabilir kılmak amacıyla; Karabağ'ın tarihsel sürecini Karabağ sorunu özelinde değerlendiriyor. Bu sayımızda ilk olarak yer verdiğimiz Prof. Dr. Erol Kaya Hoca'mız da "Vilayat-ı Şarkiyye Doğumlu Osmanlı Uleması" başlıklı çalışmasında, ağırlıklı olarak Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılın son kırk yılı ile 20. yüzyılın ilk otuz yılı arasındaki dönemde yaşamış olan Vilayat-ı Şarkiyye doğumlu ulemanın biyografisini irdeliyor. Çalışmasında Osmanlı Devleti'nde doğmuş ve yine o dönemde ömürlerini tamamlamış olan ulema ile Osmanlı Devleti'nde doğmuş ve Türkiye Cumhuriyeti Dönemi'nde ömrünü tamamlamış kişilerin biyografilerini inceleyen Kaya, Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişte ulemaların biyografileri üzerinden bir durum tespiti yaparak bu geçiş dönemindeki Osmanlı ilmiyesine ait bazı verileri ortaya koymaya çalışıyor. Dergimizin bu sayısında yazarlarımız Samet Yıldız'ın, "Öğr. Gör. Necati Çayırlı ile "Balkanlar'daki Türk Varlığı", Necdet Cura'nın Prof. Dr. Mustafa Uyar ile "Şark Ufkunun Parlak Yıldızı Sultan Baybars" üzerine yaptığı röportajlar ile Mehdi Dehkan'ın, "Kırklar Kalesi'nin Kahramanı Kâzım Han Kuşçu'nun Batı Azerbaycan'ın Özgürlüğü İçin Verdiği Mücadele" başlıklı özgün çalışması ve klasik Türk musikisi uzmanı Coşkun Bağır Hoca'mızın "Saklı Güfteler" dizi yazısında tanıtımını yaptığı eser hakkındaki tanıtım yazısını ilgiyle okuyacağınızı ümit ediyoruz. 106'ncı sayımızda; bilgi ve birikimleriyle katkı sağlayan birbirinden değerli tüm akademisyen, yazar ve araştırmacılarımıza ayrı ayrı teşekkür ediyoruz. Ellerine ve emeklerine sağlık. Gelecek sayımızda buluşmak dileği ile Kurban Bayramınızı da kutlar, saygılar sunarız.

Evin GÖKTAŞ
evingoktas43@gmail.com

KURBAN BAYRAMININ TARİHİ

Prof. Dr. Abdurrahman KÜÇÜK*

Allah, "Cinleri ve insanları ancak Bana kulluk etmeleri için yarattım."[1] buyurmaktadır. Kulluk görevleri arasına Allah'ın emrettiği her şey girmektedir. Dürüst olmak, helâlı - haramı gözetmek, kul hakkına riayet etmek, komşuyu kollamak, fakiri – fukarayı düşünmek, çalışmak da; namaz kılmak, Oruç tutmak, Zekât vermek, Hacc'a gitmek, Kurban kesmek de kulluk görevlerindendir.

İslam'da ibadetler, genel olarak, malla, bedenle, hem mal ve hem de beden ile olmak üzere üç kısma ayrılabilmektedir. Namaz, oruç, Allah'ın emir ve yasaklarının büyük bir kısmı bizzat insanın kendisiyle, nefsiyle ilgilidir, bedenîdir. Zekât, kurban ve benzeri hayırlar/sosyal ibadetler de mal ile yapılmaktadır. Hac; hem bedenî hem de malîdir.

Kurban Bayramı, bizzat "kurban" ile ilgili olduğu için bu ismi almıştır. Kurban; lügatta, kendisiyle Allah'a yaklaşmaya ve O'nun rızasını kazanmaya vesile olan "şey" demektir. Istılahî olarak örf de, Allah'a yakın olmak için, mahsus bir vakitte kesilen muayyen bir hayvana delalet ederse de, daha geniş manasıyla, Allah'a yakınlaşmak niyetiyle arz ve takdim edilen "herhangi bir şey"i ifade eder. Genel anlamı ile "kurban"ın tarihi, insanın ve dinin tarihi kadar eskidir. Bu tarihî gelişim içerisinde kurban takdimi, çok değişik şekiller altında icra edilmiştir. Sadece "insan ve hayvan kesmek" suretiyle değil, çeşitli takdimeler sunmak yoluyla "kurban işlemi" yapılagelmiştir. Günümüzde, yeryüzünde var olan dinlerde, değişik kelimelerle ifade edilen, fakat inanılan "yüce varlık"lara yakınlaşmayı sağlama gayesine yönelik dinî bir fenomen olarak "kurban anlayışı" bulunmaktadır. İslam'ın dışındaki dinlerde bu anlayış, "kansız kurban" şeklinde ve belirli şeyleri (çiçek, tütsü, ekmek-şarap, pirinç pilavı gibi) sunma tarzındadır. Hâlbuki Allah, kulun Allah'a yaklaşmasını ve kul olduğunun şuuruna varmasını, malından fedakârlık etmesini sağlayıcı bir ibadet şekli olarak her ümmete/millete kurban kesmeyi meşru kıldığını şu şekilde belirtmektedir: "Her ümmete/millete, kendilerine rızık olarak verdiğimiz kurbanlık hayvanların üzerine Allah'ın adını anarak kurban kesmeyi meşru kıldık. Sizin Tanrınız tekbir Tanrı'dır. O'na teslim olun. (Habibim) Sen muti ve mütevazi olanlara müjdele."[2]

Yukarıda meali verilen Âyet-i Kerîme'de, görüldüğü gibi, Allah, her ümmete/millete kurban kesmeyi emretmiştir. Ancak insanlar, diğer emirlerde olduğu gibi, bunda da haddi aşmış, Allah'ın emirlerinde "tasarruf"a gitmişlerdir. İşi kolaya irca etmiş, basit şeylerle geçiştirmeye çalışmışlardır. Bir kısmı da "kurban anlayışı"nda aşırılığa kaçmış ve Allah'ın kurbanlardan çıkan buğu ile beslendiği noktasına varmıştır. Bir kısmı "sembolik kurban" anlayışını benimsemiştir. Bu anlayışların benimsenmesinde insanların cimriliklerinin, canından yapabileceği fedakârlığı malından yapamamasının rolü büyüktür. Bunun için İslâm, diğer hükümlerde olduğu gibi, bunda da "orta yolu" göstermiş, aslına uygun bir ibadet olarak ortaya koymuş ve şartlarını da bildirmiştir.

İslam'da Kurban; Allah'ın herhangi bir maddi veya manevi ihtiyacı için değildir. Bu, Allah'ın adına insanların menfaati için takdim edilir. Çünkü Allah, her şeyden müstağnidir. İnsanların ne ma-

1 Zâriyât Suresi, 56.

2 Hacc Suresi, 34.

* Prof. Dr. Abdurrahman KÜÇÜK, "Din ve Dünya", Berikan Yayınevi, Ankara.
** Prof. Dr. Abdurrahman Küçük; Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dinler Tarihi Öğretim Üyelerindendir, MHP Genel Sekreteridir (15.06.1999-05.11.2000), 21.Dönem (1999-2002) Ankara MHP Milletvekili ve TBMM Millî Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Komisyonu Başkanıdır. Türkiye Dinler Tarihi Derneğinin Kurucusu ve 1994-2012 yılları arasında başkanıdır.

lına ne de canına ihtiyacı vardır. Bunu da Kur'n-ı Kerim'de şu şekilde açıklamaktadır: "Elbette kurbanlarınızın ne etleri, ne de kanları Allah'a erişir. Allah'a ulaşacak olan ancak sizin takvanızdır.[3] Allah'ın bundan gayesi, yarattığı kulların itaatini ölçmesi, fedakârlık yapmaya alıştırması ve bu vesileyle insanların hem Allah'a hem de birbirlerine yaklaşmasıdır. Kurban takdim etmekle Müslüman, malından bir kısmını feda etme cesaretini göstermiş; böylece hem Allah'ın emrini yerine getirmiş hem takva sahibi olmaya çalışmış hem de O'na manen yakınlaşmıştır. Dinler Tarihi'nde, görebildiğimiz kadarıyla, insanların "doğru yol"dan uzaklaşmalarında ve "batıl"a sapmalarında cimriliklerinin, hasisliklerin ve mala düşkünlüklerinin rolü görülmektedir. İslam, diğer inanç ve ibadet şekillerini batıl esaslardan ayıklayarak ıslah ettiği gibi, "kurban kesme" olayını da ıslah etmiş ve bunu "Rabb'in için namaz kıl, kurban kes"[4] hükmüyle açıklamıştır. Malî bir ibadet olan Kurban, şartları uygun olan hür ve mukim Müslüman'a vaciptir. Çeşitli bahanelerle Kurban kesmeme, bir taviz olarak kabul edilebilir. Her şeyde olduğu gibi bundaki tavizler de, başka tavizlere yol açar. Bunun için her Müslüman, tereddüde düşmeden, kendine kurban vacip olduğu kanaatine ulaşınca kesmesi faydasınadır. Çünkü onda hem Allah'ın hem de kulun hakkı vardır. Bu vesileyle insanlar birbiriyle kaynaşacak, zengin ile fakir aynı sofrayı paylaşacak ve Müslümanlar arasında manevî beraberlik, kaynaşma sağlanacaktır. Zaten bayramların hikmeti de budur. Bolluk, bereket, rahatlık, sevinç ve neşe günü demek olan Bayram; sevincin zirvesi, kaynaşma ve birlik hissini kuvvetlendirme vesilesidir. Bu, kurban ile coşturulmalı, hem Allah'ın hem de insanların rızasını kazanmaya bir yol olmalıdır. Ne mutlu böyle Bayram yapanlara, bayramın özelliğine uygun olarak bayram yapanlara ve nice böyle Bayramlara ulaşanlara!

3 Hacc Suresi, 37.
4 Kevser Suresi, 2.

KURBAN BAYRAMI ÜZERİNE

Millet hayatında bayramların yeri ve önemi büyüktür. Bu bayramlar, dinî ve millî bayramlar şeklinde sınıflandırılmaktadır. Millî bayramlar;

genellikle ya önemli bir tarihî olaya ya millî bir mücadeleye veya bağımsızlığın elde edilmesine dayandırılmaktadır. Millet olmada, geçmişi hatırlayıp geleceği değerlendirmede bayramlar köşe taşı görevi görmektedir. Dinî bayramlar; ya o dinin kutsal kitabı veya dinin peygamberi tarafından konulmaktadır. Geçmişteki dinlerde de günümüzde yaşayan dinlerde de bayramlar yer almaktadır. Bu dinler içerisinde, her konuda olduğu gibi, bayramda da İslam'ın farklı yeri vardır. Müslümanların kutladığı iki dinî bayram, Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde yer alan bir hadise dayanmaktadır. Hz. Muhammed (SAS), Medine'ye geldiğinde, oranın ahalisinin eğlendikleri, bayram yaptıkları iki günleri olduğunu görmüş ve bunun üzerine şöyle buyurmuştur: "Yüce Allah, size o ikisinin yerine, onlardan daha hayırlı iki gün verdi: Ramazan ve Kurban Bayramı".

Kutladığımız iki dinî bayram bu hadis ile müjdelenmiştir.

Dinimizdeki bayram kelimesinin Arapça'daki karşılığı "id"(ıyd)dir. "Iyd" denilmesi, bu günlerin rahatlık ve sevinç günleri olmasındandır. "Iyd-i adha", kurban bayramıdır. Kurban Bayramı, bizzat kurban ile ilgili olduğu için bu ismi almıştır. Kurban, kendisiyle Allah'a yaklaşmaya ve Allah'ın rızasını kazanmaya vesile olan "şey"dir. Manen Allah'a yaklaşmak gayesiyle kesilen hayvanın adı da "kurban"dır.

Kurban'ın tarihi, insanın ve dinin tarihi kadar eskidir. Kurbanın takdimi de, çok değişik şekiller altında icra edilmiştir. Kurban, sadece "insan ve hayvan kesmek" suretiyle değil, çeşitli "takdimeler" sunmak yoluyla "kurban işlemi" yapılagelmiştir.

Günümüzde yaşayan dinlerde, değişik kelimelerle ifade edilen ve değişik uygulamalarla bağlanılan "yüce varlık"a yakınlaşmayı sağlamak için dinî bir fenomen larak "kurban anlayışı" bulunmaktadır. İslam dışındaki dinlerde bu kurban, cansız kurban şeklindedir. Cansız kurban, çiçek ve benzeri şeyleri sunmaktır. İslam'da ise bu, büyük bir fedakârlığı gerektiren, malından tasadduku zorunlu kılan malî bir ibadettir.

Allah; Hacc Suresi'nde her ümmete/ her millete kurban kesmeyi emrettiğini bildirmekte[5]; Kevser Sûresi'nde de verdiği nimetlere şükür olarak, insanlardan Namaz kılmalarını ve Kurban kesmelerini[6] istemektedir. Bu emirler doğrultusunda Müslümanlar, Kurban Bayramı'nda kurban kesmektedir. İslâm'ın diğer emirlerinde olduğu gibi Kurban kesmeye de Türkler büyük önem vermektedir. Bayram sabahı, evlerin/ apartmanların önü canlanmakta ve büyük bir coşku her yeri kaplamaktadır. Kaşgarlı Mahmud, Divanü Lugatu't Türk'te, XI. yüzyılda, Oğuzların Arapça "iyd" gününe "bayram" dediklerini ve bu günün "sevinç ve eğlence günü" olduğunu kaydetmiştir.[7] Çin kaynakları, Göktürklerin beşinci ayın ikinci yarısında, Gök Tanrı'ya (Yüce Tanrı) kurban kesmek suretiyle büyük bir bayram yaptıklarını haber vermektedir. İslam'ı kabul ettikten sonra bütün Türk boylarında, kurban kesme ve Kurban Bayramı'nı canlı bir şekilde kutlama, önemli bir yer tutmuştur. Çünkü Türkler, İslam'a candan bağlanmış ve her hükmü en iyi şekilde yerine getirmeye çalışmıştır. "Takva"da yarışmaya Türk milleti büyük önem vermiştir. Durumu müsait olanların yanında, durumu pek müsait olmayanların da kurban kestiğini çevrenizde görürsünüz. Mal ile yapılan fedakârlık, en büyük fedakârlıktır. İnsan canından verir, fakat mala gelince pek de cömert davranamaz. Kurban takdim etmekle Müslüman kimse, malından bir kısmını feda etme cesaretini göstermiş olmaktadır. Böylece hem Allah'ın emrini yerine getirmiş hem takva sahibi olmaya çalışmış hem de Allah'a manen yakınlaşmıştır. Tarihte, insanların "doğru yol"dan uzaklaşmalarında, Tevhid'den sapmalarında cimriliğin, hasisliğin ve mala çok düşkünlüğün rolü olmuştur. İslam'da Zekât, Hac ve Kurban ibadeti, insanın yardım ve fedakârlık duygularını güçlendiren ibadetlerdir. Bunlar, aynı zamanda Müslüman'ı olgunlaştıran ve "takva" sahibi yapan görevlerdir. Bunun için Allah, kurban kesmeyi, "takva" ile açıklamıştır. Hacc Sûresi'nin 37. ayetinde şöyle buyrulmaktadır: "Bu hayvanların ne etleri, ne de kanarlı Allah'a ulaşacaktır. Allah'a ulaşacak olan sadece sizin takvanızdır. " Müslüman, her ibadetinde ve davranışında olduğu gibi, "kurban"da da takvayı gözetmesi, Allah'ın rızasını ümit etmesi gerekmektedir. Bir Müslüman'ı diğerinden ayıran en önemli fark, "takva"dır. Üstünlük de; "takva"da yatmaktadır. "Takva" örneği sergileyecek bir gün de; Kurban Bayramı günüdür. Bu gün, "ahde vefa"nın, "sılayı rahim"in, ana-baba saygı ve sevgisinin, kardeşlik duygusu-

5 Bkz. Hacc Suresi, 34.

6 Bkz. Kevser Suresi, 2.

7 Bkz. Mahmûd el-Kâşgarî, **Dîvânü Lügâti't** Türk, Türkçe Çeviri ve Düzenleme: Serap Tuba Yurteser ve Seçkin Erdi, İstanbul 2007, 166, 178,

nun, komşuluk hak ve hukukunun, fakir ve fukaranın düşünüldüğü/gözetildiği gündür. Malî bir ibadet olan kurban kesmekle özdeşleşmiş olan Kurban Bayramı'nın Türk Milleti için, nice nice mutluluklara, ülkemizde ve dünyada kalıcı bir huzura ve sevince vesile olması dileğimizdir.

KURBAN BAYRAMININ DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

Milletlerin en güzel anları bayramlarda ifadesini bulmuştur. Bayram; dert ve sıkıntıların unutulduğu, neşe ve sevincin coştuğu, ana-baba ve yakınların bir araya geldiği, komşuluk hukukunun gözetildiği ve kaynaşmanın sağlanmaya çalışıldığı gündür. Müslüman olan milletlerin, bir yıl içinde, böyle iki bayramı vardır. Bunlardan biri, ramazan Ayı'nın sonunda kutlanan Ramazan Bayramı'dır. Diğeri bu bayramdan iki ay on gün sonra kutlanan Kurban Bayramı'dır. Kurban Bayramı adını, bu bayram günlerinde, Allah rızası gözetilerek, kesilen ''kurban'' lardan almaktadır. Kurban, Allah'a yakınlaşmaya vesile olan ve O'nun rızası için kesilen bir hayvana ad olmaktadır. Kurban Bayramı, Ramazan Bayramından farklı bir özellik taşımaktadır. Çünkü bu bayramda kesilen ''kurban'', her Müslüman'a değil sadece zengin Müslüman'a vaciptir. Bundan dolayı malî bir ibadettir. Ancak bir kısım insanlara vacip olan kurbanda, maddi durumu iyi olmayan ve kurban kesemeyen kimsenin de hakkı vardır. Bu ibadet vasıtasıyla zengin ile fakir kaynaşmakta ve birbirinin kazanacağı sevabı paylaşmaktadır. Dolayısıyla kurban, ictimâî /toplumsal bir olgu özelliği taşımaktadır. Allah, Peygamberi'ne, ''Doğrusu biz, sana, pek çok nimet verdik, O hâlde Rabbin için namaz kıl, kurban kes.''[8] diye emretmektedir. Hz. Muhammed'in (SAS) şahsı muhatap alınan ve hususilik ifade eden bu çeşit emirlerde, umumilik bulunmakta ve bütün Müslümanlar için emir ifade etmektedir. Hatta bir başka ayet'te ''Her ümmete/millete, Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanların üzerlerine O' nun adını anarak kurban kesmeyi meşru kıldık.''[9] denilmektedir. Bundan sonraki ayette, Allah anıldığı zaman kalpleri titreyen, başlarına gelene sabreden, namaz kılan, kendilerine rızık olarak verilenlerden sarf eden kimselerin müjdelenmesi istenmektedir.[10]

Kur'an; kurbanlık deve ve sığırları Allah'ın insanlara nişaneleri olduğunu, onlarda hayır bulduğunu, keserken Allah'ın adının anılması gerektiğini, onlardan yiyilebileceğini, isteyene de istemeyene de verilebileceğini bildirmektedir.[11]

Yukarıdaki ayetlerde kurbanın hükmü belirtilmekte ve namazla beraber zikredilmektedir. Namaz ferdî bir ibadettir ve bedenî'dir. Kurban mal ile yapılan bir ibadettir. Ancak ferdî olmasının yanında cemiyete yönelik bir tarafı da bulunmaktadır. Bu iki ibadet, insanın ''kulluğu''nu ölçmeye yarayan bir **''**ölçü**''**dür. Her ikisi de kul'u Allah' a yaklaştırmaktadır. Namaz, ''Mü'minin miracıdır'' Hadisi'ne göre, Kul'u Allah'a yaklaştırmakta ve O'nunla buluşturmaktadır. Kurban'da da aynı özellik bulunmaktadır. Yine namaz bedenî fedakârlığın ölçüsü, kurban da malî fedakârlığın ölçüsüdür. Her ikisinde de gösterişten uzak olarak yapılması lâzımdır.

Yüce Allah (CC) kurbanla neyin murad edildiğini şöyle açıklamaktadır; ''Bu hayvanların ne etleri ne de kanları Allah'a ulaşacaktır. Allah'a ulaşacak olan ancak sizin takvanızdır''[12] (Allah için yapılan gösterişten uzak amel ve ibadet, iyi ve güzel işler). Müslüman, her ibadetinde olduğu gibi, bundan da, ''takva''yı gözetmesi, Allah'ın rızası'nı ümit etmesi gerekmektedir. Zaten bir Müslüman'ı diğer Müslüman'dan ayıran en büyük fark da, **''**takva**''**da yaratmaktır. Çünkü Allah, insanları, bir kadınla bir erkekten yarattığını, onları milletler ve kabileler haline koyduğunu bildirmekte ve üstünlüğün ancak **''**takva" ile olduğunu açıklamaktadır.[13]

Müslüman Türk milleti; Kurban Bayramı'nı ''takva'' örneği sergileyeceği bir gün olarak görmekte ve yerine getirtmeye gayret göstermektedir. Bu bayramlar, ahde vefanın, sıla-yı rahimin, ana-baba sevgisinin, kardeşlik duygusunun; komşuluk hak ve hukukunun, fakir ve fukaranın düşünüldüğü / gözetildiği günlerdir. Yılda iki defa tekrarlanan bu günler, iyi değerlendirilmeli ve aslına uygun kutlanmalıdır. Ayrıca bayramlar, saygı ve sevginin yaşanır kılınmasının, iyi örneklerin sergilenmesinin, örf ve adetlerimizin canlandırılmasının, dargınlıkların ve kırgınlıkların giderilmesinin fırsatıdır. Bu fırsatlar, iyi değerlendirilmelidir.

''Bir millet, kendini değiştirmedikçe Allah, o milleti değiştirmez. ''[14]

8 Kevser Suresi, 1-3.
9 Hacc Suresi, 34.
10 Bkz. Hacc Suresi, 35.
11 Bkz. Hacc Suresi, 36.
12 Hacc Suresi, 37.
13 Bkz. Hucurat Suresi, 13.
14 Rad Sûresi, 11.

ATATÜRK VE CUMHURİYET

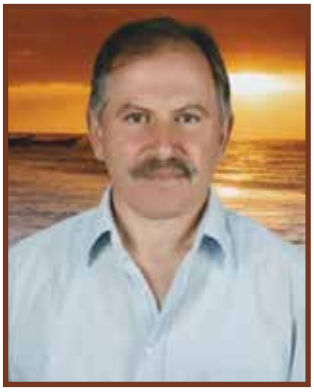

Özen TOPÇU*

Atatürk'ün en büyük eseri Cumhuriyet'tir. Biz bu çalışmamızda, Ata'mızın en büyük eseri olan Cumhuriyet konusunda birkaç kesit sunmaya çalışacağız.

Atatürk, Milli Mücadele'yi kazandığı günlerde, kendisini bu ülkenin kralı bile ilan edebilirdi. Dünyanın en muzaffer komutanı olarak İzmir'e girdiğinde, o artık Türk milleti için tek liderdi. Mustafa Kemal'in önünde başka seçenekler de mevcuttu. O tarihlerde İtalya'da ve Almanya'da yıldızı yeni parlayan faşizm idaresi vardı. Hemen yanı başında yeni bir idare olarak ortaya çıkan Sovyet sosyalizmi vardı. Asya'da ve Orta Doğu'da hüküm süren bir dizi krallıklar mevcuttu. Onun, bunların hiçbirine itibar etmeyip, yönetimi milletin kendisine vermesi gerçekten ilginçtir. Onun içindir ki, Türk ulusu onu baş tacı yapmıştır. Liderler vardır, çağlarının eğilimlerini sezerler, toplumların o dönemdeki arzularının gerçekleşmesi için toplumla bütünleşirler. Gayretleri ufuklarda görülebilen hedefler içindir. Yine liderler vardır, bakışları ufukların çok ötesine erişir. Görülebilenle, olabilenle yetinmezler. Olması gerekeni sezerler. Toplumları, kişiliklerinden kaynaklanan cazibe ile ufukların çok ötesindeki hedeflere koştururlar. Etkileri, çağları aşar, bütün insanlığı içine alan tarihî ve coğrafî bir etki ve derinlik kazanır. İşte Atatürk, bu ikinci tip devlet adamı idi.[1]

1 Mehmet Özgüneş; "Devlet Adamı Atatürk", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, KASIM 1984, s.192.

* (E) Albay Tarihçi Yazar

O, geniş tarih bilgisi ve çağları aşan bir seziyle demokrasi prensiplerine aykırı idarelerin halka mutluluk ve huzur getirmediğini, bu idarelerin sürekli olmayacağını görmüştü. Atatürk bu görüşünü şöyle dile getirir: **"Artık bugün, demokrasi fikri daima yükselen bir denizi andırmaktadır. Yirminci asır, birçok müstebit hükûmetlerin bu denizde boğulduğunu görmüştür. Rus Çarlığı, Osmanlı padişahlığı ve hilafeti, Alman ve Avusturya-Macaristan İmparatorlukları bunların başlıcalarındandır."**[2]

Atatürk ve Cumhuriyet, birbirlerini tanımlayan ve tamamlayan iki olgudur. Cumhuriyet'i tam olarak kavramak için, Atatürk'ü tanımak gerekir. Aynı şekilde Atatürk'ün fikirlerini/düşüncelerini tam olarak anlamak için Cumhuriyet'i bilmek gerekir. Çünkü Cumhuriyet, Atatürk için Türk milletinin ümmet toplumundan millet toplumuna geçmesinin, tebaadan kurtarılıp vatandaşlığa geçirilerek millî bir kimlik kartı sahibi olmasının, refah ve mutluluğun, muasır medeniyet seviyesine çıkışın anahtarıdır.

2 Afet İnan; **Medeni Bilgiler ve M.Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ank. 1988, s. 29.

Atatürk'te demokrasi ve Cumhuriyet fikirlerinin benimsenmesi, onun öğrencilik yıllarına dayanır. Bu tarihî sürece geçmeden önce demokrasi ve Cumhuriyet kavramları üzerinde duralım. Demokrasi, halkın kendi kendisini idare etmesi şeklinde tanımlanır. Kelimenin aslı antik Yunancadan gelir ve demos; halk, krates; yönetim şeklinde iki ayrı kelimenin birleşmesinden oluşur. Gerçi, bu kelimenin ortaya atıldığı ve uygulandığı çağlarda (İlk Çağ Yunan şehir devletlerinde, bazı Orta Çağ İtalyan ve Alman bölgelerinde) halk sınıfları mevcut olduğundan, yapılan referanduma (halk oylamasına) ancak bir sınıf halk katılır, alınan kararlar tüm halka uygulanırdı. Yani tam olarak demokrasiden söz etmek imkânsız. İleriki çağlarda, devletlerin büyümesi, yönetimde her mesele için halkı bir araya toplayıp oylama yapılması artık imkânsız hâle gelmiştir. Böylece demokrasi prensiplerini uygulayan yönetim şekli olarak Cumhuriyet ortaya çıkmıştır. O hâlde Cumhuriyet ne demektir? Cumhuriyet kelimesi Arapça, "cumhur" kelimesinden gelmiştir ve halk, ahali, büyük kalabalık anlamına gelir. Cumhuriyet kelimesinin Batı dillerindeki karşılığı ise, Latince "Res Puplica" kelimesinden türeme "Re-

puplic" dir. "Res Puplica", kamuya ait şey, kamu malı anlamına gelir. Bu deyim, siyasi ve tarihî gelişimin etkisi altında, demokratik bir rejimde kamu ve halk hizmetlerinin görüldüğü bir devlet yönetimini ifade etmiştir.[3] Günümüzde ise Cumhuriyet, "Milletin egemenliğini kendi elinde tuttuğu ve bunu belirli süreler için seçtiği vekiller aracılığı ile kullandığı devlet biçimi" olarak ifade edilir.[4] Atatürk, Cumhuriyet'i tarif ederken; **"Demokrasi ilkesinin en çağdaş ve akla yatkın uygulanışını sağlayan hükûmet biçimi"[5] olarak tanımlar ve "Türk milletinin yaratılış ve ilkelerine en uygun yönetim biçimi Cumhuriyet'tir."[6]** ifadesini kullanır.

Atatürk'te millî devlet, millî hâkimiyet ve Cumhuriyet fikirlerinin daha öğrencilik yıllarında başladığını belirtmiştik. Gençlik yıllarında, özellikle Fransız Devrimi ve bu devrimi gerçekleştiren fikir akımlarıyla ilgili Fransızca eserler okuyarak Cumhuriyet'i öğrenmiş ve bu fikri benimsemişti. O, daha 1902 yılında henüz Harp Akademisinin birinci sınıfındayken, Hocası Osman Nizamî Paşa ile Osmanlı Devleti'nin geleceği üzerine yaptığı bir konuşmada, Batılı anlamda yönetimden bahsetmiş ve inkılap sözünü dile getirmişti.[7] Yine 1905'te ilk görev yeri olan Şam'a gitmeden önce arkadaşlarıyla yaptığı bir toplantıda; "Bu dava, yıkılmak üzere bulunan bir imparatorluktan önce bir Türk devleti çıkarmaktır." diyerek fikrini açıklamıştır.[8] Atatürk, millî devlet fikrini gönülden savunmuş, millî devlet olmanın gerekliliğine inanmış biriydi. 1907'de arkadaşlarına, "Köhneleşen ve hayatiyetini yitiren Osmanlı İmparatorluğu gövdesi üzerine devlet oturtulamaz. Ancak Türk çoğunluğu toprağı üzerine oturtulabilir. Büyük devletlere bir tasfiye yaptırmaktansa, ihtilal idaresi bunu kendi yapmalıdır." diyerek, İttihat ve Terakki üyelerine görüşlerini açıklamıştı.[9]

3 Hamza Eroğlu; **Türk** İnkılap **Tarihi**, M.E. Basımevi, İst.1987, s. 381.

4 **Türkçe Sözlük**; Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Cilt 1, İst.1992, s.261.

5 A.İnan; **age**., s. 32.

6 Arı İnan; **Düşünceleriyle Atatürk**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ank., 1991,s. 239.

7 Ali Fuat Cebesoy; **Sınıf Arkadaşım Atatürk**, İst.1967 s.36.

8 Cebesoy; **age**.,s.108.

9 Falih Rıfkı Atay; Çankaya, 1969, s.48.

Atatürk, millet egemenliğini fikir düzeyinden eylem düzeyine dönüştürme işlemine, Millî Mücadele'nin hemen başında girişmiştir. Samsun'a ayak bastığının üçüncü günü, 22 Mayıs 1919 tarihinde İstanbul'a Sadaret Makamına (Başbakanlığa) çektiği telgrafında, "Millet birlik olup, millî hâkimiyet esasını ve Türklük duygusunu kendisine rehber edinmiştir."[10] ifadesine yer vermiştir. Uzun telgraf metninde yer alan bu ifade bir ihtilal beyannamesi mahiyetindedir.[11] Millet iradesini ortaya çıkarmış olan bu ifade, 22 Haziran 1919 tarihli Amasya Genelgesi'nde "Milletin istiklalini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır." şeklinde daha da perçinleştirilmiştir. İşte bu karar, Erzurum Kongresi'nde "Kuvayımilliye etken, millî iradeyi egemen kılmak esastır." şeklini alacak ve nihayet Ankara'da Büyük Millet Meclisinin toplanmasının ardından ilk Anayasa'mız olan 20 Ocak 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye'mizde, "Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir. İdare usulü, halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir." maddesiyle son bulacaktır. 1921 Anayasa'sı her bakımdan ilginçtir. Her şeyden önce en kısa Türk Anayasa'sı budur. Tamamı 24 maddeyi içerir. Ancak bu Anayasa'nın birinci maddesi, adı konulmamış da olsa yönetimin artık Cumhuriyet olduğunun göstergesidir. Böylece, egemenliğin kaynağı ve kullanılışı artık değişmiştir. Atatürk'e göre 23 Nisan 1920'den sonra artık Türkiye Büyük Millet Meclisinin üstünde hiçbir güç yoktur.

Atatürk, daha Millî Mücadele'nin başında Sivas'ta çıkardığı gazetenin adını "İrade-i Milliye" olarak koymakla işe başlamış, Ankara'ya geldikten sonra yayınlatmaya başladığı gazeteye de "Hâkimiyet-i Milliye"[12] adını vermiştir.[13] Atatürk, bu kutsal mücadelenin hedefini, Mecliste seçimlerin yenilenmesi kararının alındığı 1 Nisan 1923 günü şu sözlerle açıklamıştı: **"Bütün cihan bilmelidir ki, artık bu devletin ve bu milletin**

10 Özen Topçu; **Atatürk ve Samsun**, Samsun Valiliği Yayını, Erol Ofset, Samsun 2005, s.68,69.

11 Tevfik Bıyıklıoğlu; **Atatürk Anadolu'da**, Kent Kitapevi, Ank. 1981, s.30. Hamza Eroğlu; **Atatürk ve Cumhuriyet**, AAM Yay., Ank. 1989, s. 103.

12 Hâkimiyet-i Milliye, 10 Ocak 1920'de yayın hayatına başlamıştır.

13 Ercüment Kuran; "Türk Tarihinde Milli Egemenlik Kavramı", **Atatürk'e Armağan**, Ölümünün 50. Yılı, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun 1988, s.24.

başında hiçbir kuvvet yoktur, hiçbir makam yoktur. Yalnız bir kuvvet vardır. O da millî hâkimiyettir."[14]

Atatürk'ün önderliğindeki Türk İnkılabı, Batı'daki örneklerden farklı bir süreç yaşamıştır. Örneğin, Büyük Fransız İnkılabı'nın uzun bir fikir evresi vardır. Türk İnkılabı'nda ise fikir ve eylem iç içedir. Peyami Safa bu gerçeği şöyle açıklar: "Gerçekleşmeden evvel bir sistem hâlinde Türk İnkılabı'nın hiçbir kitapta yeri yoktur. Türk İnkılabı'nın izahına başlamak, ancak vukuundan yıllarca sonra mümkün olabilir. Bu inkılap, kendinden evvelki bazı dağınık fikir cereyanlarının gelişimi ve olgunlaşması olsa bile, bir ideoloji haysiyeti ile hiçbir peşin düşünceye mal edilemez. Türk İnkılabı'nın bir kitabı varsa canlı tarihtir ve hayatın ta kendisidir... Sevk ve idarenin tamamen hayata göre yapılması, inkılabı ve devlete cemiyeti inşası işini, önceden kabul edilmiş bir idealle karşılaştırılmak külfetinden kurtarmıştır. Çünkü böyle bir karşılaştırma nasıl olsa acı neticeler ve hayal kırıklıkları doğuracaktı; zira hakikatler dünyasının idealler dünyasına tamamen uyması imkânsızdır. Türk İnkılabı'nda ise ideal, yeni devleti yaratır yaratmaz ortaya çıkmıştır ve bu yeni Türk dünyasının inşasıdır. Bu suretle, hakikatle ideal birbirini bulmuştur. Böyle olmakla beraber üstünlük hakikatindir ve ideale bir yer verilmesi, hakikate yer verilmekte olmasından dolayıdır. İdeal tek başına bir hayata malik olamaz ki, eskiyi devirip gelen yeni, hakikatin önüne bir mâni gibi dikilsin"[15]

Millî egemenlik ilkesi Türk devlet yapısına ilk defa Atatürk'le birlikte girmiştir.[16] Atatürk'ün başarısını sağlayan temel etkenlerden biri de millî egemenlik ilkesini Millî Mücadele'nin ve kurduğu devletin temellerinden biri yapmış olmasıdır. Uzun süren savaşlardan bıkmış milleti yeniden seferber edebilmenin ancak, millî duyguları sağlam ve hür yaşamaya azimli bir milletle olabileceğini sezmişti. Bunun için Samsun'a ayak bastığı günden başlayarak bütün söylev ve konuşmala-

14 Kuran; **agm.**, s.28.

15 Peyami Safa; **Türk İnkılâbına Bakışlar**; Atatürk Araştırma Merkezi; Ank, 1988, s. 117,118.

16 Reşat Genç; "1923'ten Günümüze Cumhuriyetimizin Türk Milletine Kazandırdıkları", **Makaleler-2**, Yay.Haz.:-Semih Yalçın, Uğur Ünal, Togay S.Birbudak, Berikan Yay. Ank. 2007, s. 219.

rında, Türk milletinin kurtuluşuna, dirilişine ve yükselişine ait prensipleri teker teker belirtirken her defasında ve daima "millet", "iradeimilliye", "millî hâkimiyet", "vicdanimillî", "milliyet" ve "milliyetçilik" düşüncesini, imparatorluk enkazı üstünde kurmak istediği yeni devlete güç verecek temel esaslar olarak bilinçli ve sistemli bir şekilde işledi.[17] Atatürk'ün Millî Mücadele'deki başarısının altında yatan temel gerçek, Türk milletine olan sonsuz inanç ve güveniydi. Onun, **"Ben 1919 senesi Mayıs'ı içinde Samsun'a çıktığım gün, elimde maddi hiçbir kuvvet yoktu. Yalnız büyük Türk milletinin asaletinden doğan ve benim vicdanımı dolduran yüksek ve manevi bir kuvvet vardı."**[18] sözü, Millî Mücadele'deki başarısının kaynağını gösterir. Gerçekten de Batılı olmayan bir toplumun tarihinde ilk defa olarak, gücünü gaipten ve göklerden değil, doğrudan doğruya halktan alması, Atatürk'e, bağımsızlığın kazanılması, millî ve laik bir devletin yaratılması yolunu açmıştır. Evet, Millî Mücadele'mizde de çağdaşlaşmamızda da hareketin dinamizmi "milliyetçilik" olmuştur. Tarih şunu açıkça göstermiştir ki; ulusal devlet kuramayan, ulusal benliğini bulamayan toplumlar, uygarlaşmayı da başaramamışlardır. Türk Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın başarıldığı yıllarda, yeryüzünde yaşayan üç yüz milyon Müslüman'ın ve Müslüman olmayanlarla birlikte dünyanın üçte ikisinin sömürge hayatı yaşamaları, onların ulusal bilinçten, ulusal terbiyeden yoksun olmalarının bir sonucuydu.[19] Millî egemenlik fikri, yüce bir siyasi ideal olarak "demokrasi idealini" ifade etmektedir. Atatürk de bu fikri böyle benimsemiştir. Onun gözünde millî egemenlik, bağımsızlık ve demokrasi demektir. Bu nedenle de bağımsızlığı ve demokrasiyi sağlamak için millet egemenliğini gerçekleştirmeye çalışmıştır. O, Türk milletinin esarete boyun eğmeyerek, bağımsızlığa ve demokrasiye sahip çıkacağı inancındaydı.[20]19 Tüm planlarını, "Millî hâkimiyet öyle bir nurdur ki, onun karşısında zincirler erir, taç ve tahtlar yanar, mahvolur. Milletlerin esareti üzerine kurulmuş müesseseler her tarafta yıkılmaya mahkûmdurlar."[21] dediği millet egemenliğine dayandırmıştır.

Atatürk, en büyük hayali olan Türk milletinin Cumhuriyet rejimine kavuşmasıyla ilgili ilk somut adımı, Erzurum Kongresi sırasında atmış, burada, Eski Bitlis Valisi ve Erzurum Kongresi Üyesi Mazhar Müfit Kansu'ya; "Zaferden sonra hükûmet şeklinin Cumhuriyet olacağını" söylemiştir.[22] Aldığı her kararda mutlaka millet iradesinin desteğini arayan Atatürk, Erzurum Kongresi sonrası, seçimle delege olma hakkı kazanmış kişilerden bir "Heyet-i Temsiliye" oluşturmuş, ilk çekirdek kadroyu böylece kurmuştu. Onun, TBMM açılıncaya kadar imzaladığı her telgrafın,

17 Safa; **age.**, s. 49.

18 Özen Topçu; **Atatürk ve Samsun**, Samsun Valiliği Yayını, Erol Ofset, Samsun 2005, s. 25.

19 Ergün Aybars; "Millileşme ve Çağdaşlaşma Lideri Atatürk"; **Atatürk Araştırma Merkezi Dergis**i, TEMMUZ 1985, s. 864, 865.

20 Turhan Feyzioğlu; "Türk Millî Mücadele'sinin ve Atatürkçülüğün Temel İlkelerinden Biri Olarak Millet Egemenliği", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergis**i, TEMMUZ 1985, s. 742.

21 ATATÜRKÇÜLÜK, (Birinci Kitap) , **Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri**, Gnkur Basımevi, Ank. 1982, s. 21.

22 Mazhar Müfit Kansu; **Erzurum'dan Ölüme Kadar Atatürk'le Beraber**, Cilt 1, Ank. 1966, s. 131.

her belgenin, her kararın altında "Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa" imzası yer alır.

Amasya Genelgesi, Erzurum ve Sivas Kongreleri, millî bağımsızlık, millî egemenlik fikir ve örgütlenmesinin birlikte yürütüldüğü tarihî olaylardır. Atatürk, bu kongrelerde tüm dünyaya meydan okurken, güvendiği tek güç Türk milleti idi. Onun Sivas Kongresi sonrası, Amerikalı General Harbord ile görüşmesine yer verelim: ABD Başkanı Wilson tarafından Osmanlının Amerikan mandası altına alınması durumunu incelemek ve ayrıca Doğu Anadolu'da yapıldığı söylenen Ermeni soykırımı iddialarını araştırmak için General Harbord başkanlığında 80 kişilik heyet Anadolu'ya gönderilir. İşte bu gezi ve inceleme sırasında, iki general Sivas Kongresi sonrası 20 Eylül 1919'da Sivas'ta görüşür. Bu görüşmede Gn. Harbord, Mustafa Kemal Paşa'ya:

"Türk tarihini okudum, milletiniz büyük komutanlar yetiştirmiş, büyük ordular hazırlamıştır. Bunları yapan bir millet, elbette bir medeniyet sahibi olmalıdır. Takdir ederim. Ama bugünkü duruma bakalım. Başta Almanya, müttefiklerinizle dört yıl harp ettiniz, yenildiniz. Dördünüz bir arada yapamadığınız şeyi, bu durumda tek başınıza yapmayı nasıl düşünebiliyorsunuz? Fertlerin intihar ettikleri vakit vakit görülür. Siz bize, bir milletin intihar ettiğini mi göstereceksiniz?" şeklindeki sözlerine karşılık olarak Atatürk:

"Tarihimizi incelemiş, bizleri öğrenmişsiniz. Bundan son derece kıvanç duydum, teşekkür ederim." dedikten sonra sözlerine şöyle devam eder:

"Fakat şunu bilmenizi isterim ki, biz emperyalistlerin pençesine düşen bir kuş gibi yavaş yavaş ve aşağılık bir ölüme mahkûm olmaktansa babalarımızın oğulları olarak vuruşa vuruşa ölmeyi tercih ediyoruz. Bir millet, varlığını ve bağımsızlığını korumak için düşünülen girişim ve fedakârlığı yaptıktan sonra başarır. Ya başaramazsa demek, bu milleti ölmüş saymaktır. Öyle ise, millet yaşadıkça ve özverili girişimlerini sürdürdükçe başarısızlık söz konusu olamaz."

Üç saat süren ve Gn. Harbord'u hayretler içinde bırakan bu görüşme sonunda, Mustafa Kemal Paşa, bu kez generale şu soruyu sorar:

"Siz olsaydınız ne yapardınız?"

General Harbord derhâl, **"Senin yaptığını yapardım."**[23] dedikten sonra ayrılırken, **"Eğer, muvazzaf bir general olmayıp, bir gazeteci olarak buraya gelseydim, ömrümde bir benzerine rastlamadığım bu kahraman generalin mücadelesini baştan sona izlerdim."** der.

Atatürk yapmayı planladığı işleri, zamanı gelince ve şartları oluşunca gerçekleştiren bir liderdi. İstanbul'un 16 Mart 1920'de İngilizler tarafından resmen ve fiilen işgali ve Osmanlı Meclis-i Mebusanının dağıtılması, o sırada Ankara'da bu-

23 Falih Rıfkı Atay; **Çankaya**, Doğan Kardeş Matbaacılık, İst. 1969, s. 198,199. Fethi Tevetoğlu; "Mustafa Kemal Paşa-General Harbord Görüşmesi Tanık ve Tercümanı", **Atatürk Araştırma Merkezi Degisi**, KASIM 1987, s. 199-207; Seçil Akgül; **General Harbord'un Anadolu Gezisi ve Raporu**, Tercüman Tarih Yayınları, İst.1981, s. 109-125; Nutuk, Toplumsal Dönüşüm Yay., İst. 2004, s. 142.

lunan Mustafa Kemal Paşa'ya yeni bir olanak sağlanmıştır. Artık ulusun gerçek temsilcilerinden oluşan bir ulusal meclisin Ankara'da toplanması, Türkiye Büyük Millet Meclisinin kurulması kaçınılmaz olmuş; millî iradeyi hâkim kılma zamanı gelmiştir. İşte Atatürk bu işgalden üç gün sonra, 19 Mart 1920 tarihinde valiliklere, bağımsız sancaklara ve kolordu komutanlıklarına bir bildiri yayımlayarak, "Devlet merkezinin korunması milletin bağımsızlığını ve devletin kurtarılmasını sağlayacak tedbirleri düşünmek ve uygulamak üzere millet tarafından olağanüstü yetkiler taşıyan bir Meclisin Ankara'da toplantıya çağrılması zorunluluğunu" bildirir.[24] Yeni Meclis 23 Nisan 1923'de toplanacaktır. Olağanüstü yetkilere sahip olacak bu Meclis, yine olağanüstü zorluklarla gerçekleşir. Nihayet 35 gün içinde yurdun dört bir yanından seçilenlerle, İstanbul Parlamentosundan kaçıp kurtulabilen milletvekilleriyle Millî Meclis açılabilmiştir. Atatürk Millî Mücadele'yi bu Meclis ile kazanacaktır. İnönü, Meclisin ilk günlerini şöyle aktarır: **"24 Nisan 1920 Cumartesi günü; Mustafa Kemal Paşa'nın, Mondros Mütarekesi'nden başlayarak Meclisin açıldığı güne kadarki hadiseleri, Erzurum ve Sivas Kongrelerini, Heyet-i Temsiliyenin çalışmalarını anlatan uzun bir nutkunu dinledik. Mustafa Kemal Paşa nutkun son kısmında Büyük Millet Meclisinin hukuki durumunu gayet kesin çizgilerle tasvir etti. Bu tasvire göre: TBMM'nin üstünde herhangi bir kuvvet mevcut değildir. Meclis hem teşrii (yasama) hem icrai (yürütme) vazife görecektir. Yani Vahdetikuva esasları hüküm sürecektir. Meclis icra vazifesini, kendi azaları arasından bizzat seçeceği bir hükûmet marifetiyle yapacaktır."**[25]

Görüldüğü gibi, 23 Nisan 1920'de toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi, yalnızca yasama yetkisini kullanan basit bir parlamento olmamış, bütün yetkileri eline almıştı. 20 Ocak 1921 tarihli 'Teşkilat-ı Esasiye Kanunu' ise bu yetkilerin nasıl kullanılacağını gösteren bir belge niteliğini taşır. Bu Anayasa ile egemenliğin kaynağı ve kullanılışı artık değişmiş, hukuk açısından monarşiden Cumhuriyet'e geçilmiştir. Onun için, 1921 Anayasa'sını değiştiren 29 Ekim 1923 tarihli Yasa'nın 'Türkiye Devleti'nin şeklihükûmeti, Cumhuriyet'tir.' ifadesini taşıyan 1. maddesi hükmü, aslında yapıcı değil, açıklayıcı nitelikte bir hükümdür. Nitekim, 29 Ekim 1923 tarihli Yasa'nın adı da 'Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun Bazı Mevadının (Maddelerinin) Tavzihan Tadiline (Açıklığa kavuşturularak değiştirilmesine) Dair Kanun'dur. Görüldüğü gibi, bu Anayasa değişikliği ile yeni bir durum yaratılmamış, yalnızca var olan durum gösterilmiştir.

Atatürk ilkelerinin (Türk İnkılabı'nın temel ilkeleri) hedefi Cumhuriyet olup, birinci temel ilke de Cumhuriyetçiliktir. Atatürk'ün en büyük eseri Cumhuriyet'tir. Bugün, Cumhuriyet çocukları olarak, bizlerin hepimizin elinde Atatürk'ten bir hatıra, bir hediye vardır. İşte bu, Türkiye Cumhuriyeti Kimlik Kartı'dır. Bu kart, millet olduğumuzun göstergesi, millî birlik ve beraberliğimizin belgesidir. Günümüzde iç ve dış düşmanlar bu kartın peşindedirler. Biz bu karta, kanımızı akıtarak, canımızı vererek sahip olduk. Bu kartı Atatürk bizlere kutsal bir emanet olarak verdi. Bu karta sahip çıkmak, Atatürk'e, bayrağa, Türkiye'ye sahip çıkmak demektir. Yüce Atatürk, Onuncu Yıl Nutku olarak 29 Ekim 1933 yılı Cumhuriyet Bayramı kutlamalarında, Türk ulusuna seslenirken; **"Az zamanda çok ve büyük işler yaptık. Bu işlerin en büyüğü, temeli Türk kahramanlığı ve yüksek Türk kültürü olan Türkiye Cumhuriyeti'dir."** sözleriyle, en büyük eserinin Cumhuriyet olduğunu belirtmiştir. **"Benim en büyük eserim, temeli millet egemenliğine dayanan Cumhuriyet'tir."** sözleriyle bunu bir kez daha vurgulamıştır. Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Atatürk bu mücadeleyi anlatırken sözlerine **"1919 yılı Mayıs'ın on dokuzuncu günü Samsun'a çıktım."** cümlesiyle başlamış ve 36 saat süren bu büyük nutkunun sonunda, kurduğu bu Cumhuriyet'i Türk gençliğine emanet ederken şu direktifi vermiştir.

"Ey Türk Gençliği! Birinci vazifen, Türk İstiklalini, Türk Cumhuriyeti'ni ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir. Bu kutsal emaneti korumanın yolunu da belirlemiş ve demiştir ki: Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur."

24 Suna Kili; **Türk Devrim Tarihi**, Yenigün Haber Ajansı, İst. 2000, s. 84,88.

25 İsmet İnönü; **Hatıralar 1. Kitap**, Bilgi Yayınevi, Ank, 1985, s. 192.

ATATÜRK'ÜN ERZURUM KONGRESİ'Nİ AÇIŞ NUTKU

Nevin BALTA*

Mustafa Kemal Atatürk, Millî Mücadele Dönemi'nde ve sonrasında birçok söylevleri(nutukları) incelemeyi gerektiren tarihî belgelerdir. 23 Temmuz 1919 günü Erzurum Kongresi'ni açış nutku, 15-20 Ekim 1927 günlerinden önce ***Büyük Nutuk***'tan sekiz yıl önce dile getirilmiştir.

Millî Mücadelenin temel taşlarından olan Erzurum Kongresi'ni Açış Nutku, Millî Mücadelecilere, vatanseverlere ve Türk halkına inancını yansıtıyordu. Atatürk Kongre'deki açış konuşmasında "millî duygu", "millî vicdan" ve "millî irade"ye verdiği önemi vurguladı.

Millî Mücadele hareketinin siyasi programı, 1919 yılı yazında Erzurum Kongresi çalışmaları sırasında Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde hazırlandı. Aynı günlerde yurdun birçok bölgesinde Kongreler yapılmıştı. Erzurum Kongresi Millî Mü-

* Araştırmacı Yazar

cadele Dönemi'nin başlangıç noktası olması nedeniyle büyük öneme sahipti.

Birinci Dünya Savaşı'nda istikbalini Almanya'ya bağlayan Osmanlı Devleti, Almanya'nın yenilmesi sonucu, 30 Ekim 1918'de İtilaf Devletleri ile Mondros Mütarekesi'ni imzaladı. "Milletler esasına müstenit vait1er" boş çıkmış, Mondros Mütarekesi Osmanlı Devleti'ni fiilen sona erdirmişti. İtilaf Devletleri'nin uzun pazarlıklar sonucu hazırladıkları Sevr ise, Osmanlı Devleti'nin yıkılışını kâğıt üzerindeki tespiti olacaktı. Mustafa Kemal Paşa, nutkunda Mondros Mütarekesi hükümlerine aykırı olarak, İtilaf Devletleri kuvvetlerinin saltanat ve hilafet merkezi İstanbul'u işgal ettiklerinden bahisle, Osmanlı vatandaşlarından olan Rum ve Ermeni unsurların aldıkları maddi ve manevi yardımlar sonucu, yapmış oldukları taşkınlıklardan söz etmişti. Bütün bunların sebeplerinin sekiz aydan beri birbirini takiben iktidara gelen hükümetlerden ve "Kuvayımilliye"nin ihmal edilmesinden kaynaklandığını belirtmişti.

Barış antlaşması görüşmeleriyle ilgili hiçbir şart öne sürülmeyen, bu bakımdan da kayıtsız şartsız teslim denecek kadar ağır hükümler taşıyan Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla, İtilaf Devletleri Osmanlı Devleti'nden yalnız savaşa girmesinin değil, Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesindeki icraatlarının hesabını sormak istiyorlardı.

Bir okulun salonunda toplanan Erzurum Kongresi, Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Başkanı Râif Efendi'nin kısa bir konuşması ile açıldı. Şiran Üyesi Müftü Hasan Efendi'nin duasından sonra, Mustafa Kemal Paşa oy birliğiyle, kongre başkanlına seçildi.

Bunun üzerine kürsüye gelen Mustafa Kemal Paşa, konuşmasına kongre başkanı seçilmesinden dolayı teşekkürlerini bildirerek şu sözlerle başladı:

"*Harb-i Umuminin sonlarına doğru, milliyetler esasına müsterit vaitler üzerine Hükûmet-i Osmaniyemiz de âdilâne bir sulha nail olmak emeliyle mütarekeye talip oldu. İstiklâl uğrunda namus ve şehametiyle döğüşen milletimiz 30 Teşrin-i evvel 1918'de imzalanan mütarekename ile silahını elinden bıraktı.*" şeklinde devam etmişti.

Mustafa Kemal Paşa, konuşmasını şu şekilde sürdürmüştü:

" ...650 seneden beri müstakillen saltanat sürmüş ve tarihi adI ü celadetini vaktiyle Hindistan hududuna, Afrika'nın ortasına ve Macaristan'ın garbine kadar yürütmüş olan bu milletin esarete, kölelik payesine indirilmesi ve nihayet bu devletin sahife-i tarihini kapatarak mezar-ı ebediyete defnetmek gibi insaniyet ve medeniyetle ve alelhusus milliyet esasatiyle kabil-i telif olmıyan emeller cayikabul ve tasvip olunmuş ve görülüyor ki, tatbikat devresi de başlamıştır."

Mustafa Kemal Paşa söz konusu tarihî nutkunda; ülkenin o günkü panoramasını çizdikten ve İtilaf Devletleri'nin Türklere uyguladıkları akıl almaz senaryoları açıkladıktan sonra, milletin artık uyandığını, çeşitli yerlerde birtakım teşkilatlar kurduğunu, bu şekilde büyüyen millî harekâtın "**mübarek vatan ve milletin mukadderâtını tahlis ve himayeye müstenid son sözü söyleyecek ve hükmünü"** tatbik edecek bir güç olduğunu belirtmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, kongredeki bu konuşmasında, özellikle **"iradeimilliye"**nin sağlanması üzerinde durmuştur. Söz konusu nutuktan alınan şu cümleler dikkat çekicidir:

"*Her hâlde mukadderata hâkim bir idare-i milliyenin müdahaleden masun bir surette zuhuru ancak Anadolu 'dan muntazardır. Buna istinadendir ki, bir şûray-ı millinin vücudunu ve ancak kuvvetini irade-i milliyeden alacak mes'ul bir hükümetin mevcudiyetini talep etmek bilhassa son zamanlarda payitahtın hemen tekmil tabakat-ı mütefekirrini için bir fikri sabit hâlini almıştır*."

Paşa'nın sürekli ve kuvvetli alkışlarla karşılanan bu nutku, Atatürk'ün hayalci olmayan, ne yaptığını ve yapacağını bilen, dünya sorunlarını yakından izleyen büyük bir devlet ve siyaset adamı olduğunu kanıtlayacak niteliktedir.

"Erzurum Kongresi bütün memleketin ve milletin ittihat ve ittifak noktasında Şarkî Anadolu Vilayetlerince Vilâyât-ı saire ile her nokta-i nazardan iştirak-i mesai temini evvel-i kat'idir üssülesasını kabul eylemiştir."

Erzurum Kongresi'ni Açış Nutku Atatürk'ün çıkış noktasını göstermesi bakımından çok önemlidir. Bu söylevinde Atatürk, "millî duygu" "millî vicdan", "millî irade"ye verdiği önemi vurgulamıştır. Atatürk'ün "millet" ve "milliyet" sözlerini çokça tekrarladığı bu söylevinde, iç ve dış düşmanların millî hareketi tesirsiz bırakmak ve millî istekleri felce uğratmak için ellerinden gelen kötülükleri yapacaklarını ifade eder. O, büyük bir azimle harekete geçen Türk milletinin başarıya ulaşacağından emindir. Kongrenin açış konuşmasının sonunda bu inancını şöyle ifade eder:

"*Fakat mukaddesatının gaye-i necatiyle çırpınan bütün millet işbu tarik-i azîm ve mücahedesinde her türlü mevânii, muhakkak ve mutlaka kırıp süpürecektir."*

Atatürk'ün kongrede sürekli tekrarladığı "**millî irade**", "**millî vicdan**", "**millî duygu**" kavramları, Türk halkına inancının temelini oluşturmuştu. Türk halkına verdiği önemi ve Türk halkına inancını bu kelimelerle dile getirdi. Atatürk bu inancını hiçbir zaman kaybetmedi. Atatürk'ün bu inancı Cumhuriyet'imizin 100. yılında yolumuza ışık tutuyor.

TÜRKLERİN TARİHTE KULLANDIKLARI ALFABELER

Şerafettin GÜÇ*

Alfabeler amaç değil araçtır. Uzun süre bir alfabenin kullanılmış olması onun kültür, sosyal, idari, iktisadi hayatımızda önemli bir yer edinmesini de sağlamış oluyor.

Türkler tarih boyunca birçok alfabe kullanmışlardır. Türkçenin binlerce yıllık geçmişi içinde, alfabe üzerinde değişmeler yaşanması doğaldır.

Fakat Türkler, bazen yakın dönemler içinde birden fazla alfabeyi benimsemişlerdir. Bu da dil ve edebiyat çevresinde değişiklikler yaratmış, farklı gelişmeler yaşanmasında etkili olmuştur.

Türklerin farklı alfabeleri kabul etmelerinde türlü nedenler etkili olmuştur. Göktürkler Dönemi'nde Türklere ait olan, millî alfabemiz Göktürk alfabesini kullanan Türkler; İslam'ın etkisiyle Arap yazısından etkilenmeye başlamıştır. Göktürkler, devlet ortadan kalkana kadar Göktürk alfabesini kullanmışlardır.

Uygurlar, yavaş yavaş Müslümanlaşmaya başladıkları için, Arap harflerinin biraz değiştirerek oluşturdukları Uygur alfabesini kullanmaya başlamışlardır.

Zaman içinde Uygur alfabesi, Göktürk alfabesinin yerini almıştır. Karahanlı Dönemi'nin sonuna kadar bazen iki alfabe birlikte kullanılmışsa bile, Uygur alfabesi baskın olarak kullanılmıştır.

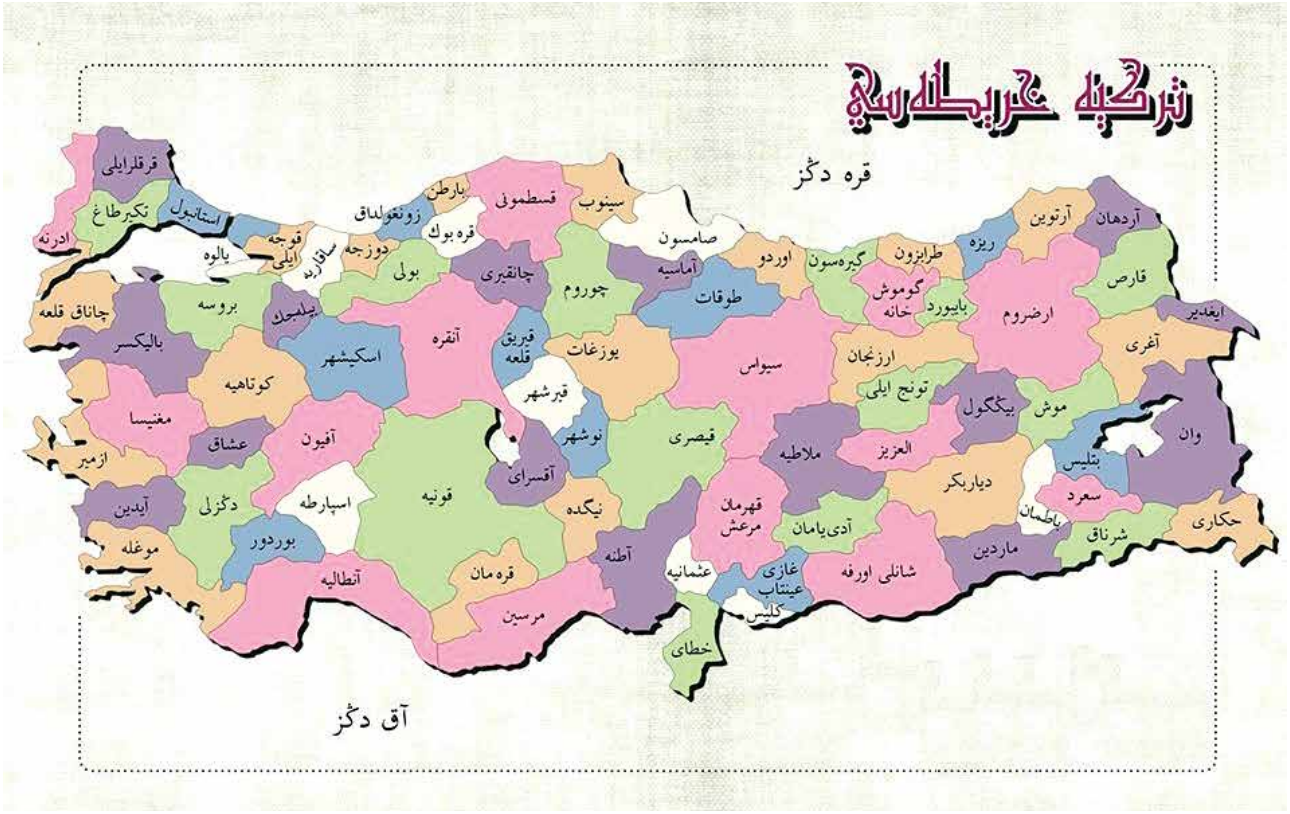

* Tarihçi Yazar

Osmanlı Dönemi'yle birlikte, Türkler üzerinde Arapların etkisi iyiden iyiye artmış ve Arap harfleri olduğu gibi kabul edilmiştir. Arap alfabesi 6-7 yüzyıl boyunca kullanılmıştır. Bu dönem içerisinde harflerin harekelerinin atılması veya alfabeye yeni harfler eklenmesi gibi Arap alfabesi üzerinde bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu nedenle bu dönem içerisinde kullanılan alfabeye "Osmanlı alfabesi" demek de yanlış olmayacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte, Türkçenin gerilemesine ve bozulmasına neden olan, Türk dili üzerinde Arapça ve Farsçanın çok büyük bir etkisi olmasına neden olarak görülen Arap alfabesi kaldırılarak; Latin kökenli Türk alfabesi kabul edilmiştir. Gerçekleştirilen Dil Devrimi sayesinde, Türkçenin ses yapısına daha uygun harfler kullanılmış, Türkiye'deki okuryazar oranında kısa sürede ciddi artış görülmüştür.

Latin alfabesinin kullanılmaya başladığı dönemde, Sovyet Rusya'sının baskıcı ve soykırımcı rejimi altında yaşamaya çalışan Türk boyları, zorla Rus alfabesini (Kiril alfabesini) kullanmak durumunda bırakılmışlardır. İstemeyerek de olsa, üzerlerindeki baskıcı tutumun etkisiyle Kiril alfabesini kullanmaya başlayan Türkler; ancak Sovyetler Birliği yıkıldıktan sonra kavuştukları bağımsızlıklarıyla birlikte Türk alfabesini (Latin alfabesini) kullanmaya başlamışlardır. Bugün yalnızca Kırgızistan ve Kazakistan gibi birkaç Türk devletinde bu alfabe kullanılmaktadır.

Türklerin tarih içerisinde kullanmış oldukları beş farklı alfabe şunlardır:

1. Göktürk alfabesi
2. Uygur alfabesi
3. Arap alfabesi
4. Rus Kiril alfabesi
5. Türk (Latin) alfabesi

II. ABDÜLHAMİD HAN VE LATİN HARFLERİNE GEÇME TEŞEBBÜSÜ[1]

Uzun süre, Osmanlı Türk toplumunun değişmez alfabesi olarak kullanılan Arap kökenli alfabenin, 19. yüzyıla gelindiğinde, okuma yazmada doğurduğu güçlükler yanında, Türkçenin ses

1 İlber Ortaylı, Gelenekten Geleceğe, Ufuk Kitapları, 2001, İstanbul, s.103. http://www.tarihzade.net/2017/07/abdulhamid-ve-latin-harflerine-gecme.html

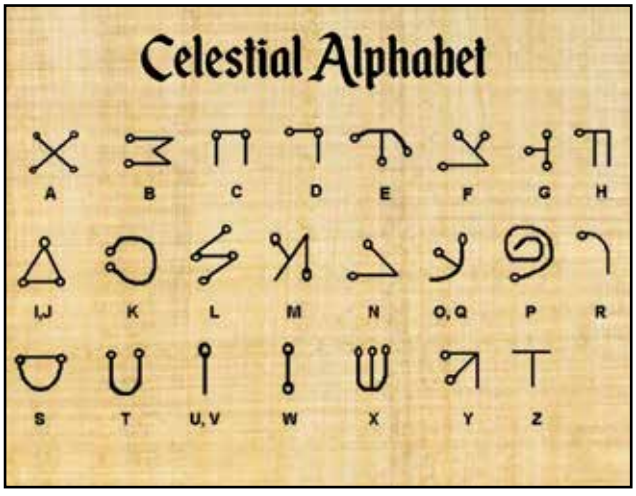

varlığına uygun olmadığı fark edilmiştir. Bunun üzerine, Arap kökenli alfabede bazı değişiklikler yapılarak, Türk diline daha yatkın hâle getirilmesi düşünülmüştür.

1862'de, yazıda reform sorununu ilk kez ortaya atan Müfit Paşa (1828-1910), Arap harflerinden yana olmasına rağmen, okuma yazmanın zor, basım işinin güç ve pahalı olduğunu öne sürerek, bazı düzeltmelerin yapılmasını ve yazım yöntemlerinin değiştirilmesini önermiştir.[2]

Namık Kemal de Türkçenin Latin harfleriyle yazılması konusunda bazı düşünceler ileri sürmüş; ancak İslam Birliği yanlısı olduğu için Arap harflerinin bırakılması yönünde kesin bir tavır koyamamıştır.[3]

Şinasi ise, "Bizim dilimiz Türkçe' Arapça kurallara uymak zorunda değiliz." demiştir.[4]

II. Abdülhamid Han tahta çıktıktan sonra ilkokul sayısı 10 misline çıkmıştır. (20000 mektep) "Bu sayısı maalesef kifayetsizdir. Ulemanın ifrat derecesinde tutucu olmasından dolayı yüksekokullarımızı asri hâle getirmemiz çok zordur. Yazımızı öğrenmek çok kolay değildir. Bu işi halkımıza kolaylaştırmak için belki de Latin alfabesini kabul etmek yerinde olur. Her ne kadar bu harflerle lisanımızdaki bazı sesleri vermek güçlüğü mevcut ise de bunu ayarlamak şüphesiz kabil olabilir. Aklı başında hiçbir kimse öğrenmeye düşman olamaz. Ben de bütün dindaşlarıma iyi ve faydalı olan her yeniliği tanıtmak istiyorum." Abdülhamid.[5]

2 Şerafettin Turan, Türk Kültür Tarihi, İstanbul:1990, syf. 77-78.

3 Sadettin Buluç, "Osmanlı Devrinde Alfabe Tartışması", Harf Devrimi'nin 50.Yılı Sempozyumu, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 1981, syf..46.

4 Cahit Tanyol, Atatürk ve Halkçılık, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1981, s. 122

5 Abdülhamit, Siyasi Hatıratım, Sayfa: 189-192

Latin harflerinin bilinmeyen ve kendini gizleyen bir taraftarı, Ali Vehbi Bey'in yayımladığı hatırata göre Sultan II Abülhamid'dir. Ona göre, halkımızın büyük cehaletine sebep, okuma yazma öğrenimindeki güçlüktür. Bu güçlüğün nedeni ise harflerimizdir; Sultan, belki bu işi kolaylaştırmak için Latin alfabesini kabul etmek yerinde olur demektedir. Prof. Dr. İlber Ortaylı ''II. Abdülhamid'in bile Latin harflerinin Türkçe için makul gördüğü görülüyor. Tabii bunu gerçekleştirmenin bir kaos, çatışma yaratacağını bildiği için geri kalmıştır.''[6]

İttihat Terakki Cemiyetinde olanlar da, genelde Latin harflerinden yana olmuşlardır. Örneğin, İbrahim Temo (İbrahim Murat ya da Latinci Temo), Kılıçzade Hakkı ve Hüseyin Cahit bu düşüncenin başta gelen temsilcileri olmuştur.

Ancak, Şeyhülislamlık, Kur'an'ın Latin harfleriyle yazılamayacağını öne sürünce Latin harflerinin kabulü gerçekleşememiştir. Bu iş Cumhuriyet Dönemi'ne, Atatürk ve arkadaşlarına kısaca TBMM kalmıştır.

TÜRK HARFLERİNİN KABUL VE TATBİKİ HAKKINDA KANUN

Türkiye Büyük Millet Meclisi

Katib-i Umumiliği

Kanunlar Kalem-i Müdiriyeti

Sayı Numero 1353

Birince madde.— Şimdiye kadar Türkçeyi yazmak için kullanılan Arap harfleri yerine Latin esasından alınan ve merbut cetvelde şekilleri gösterilen harfler (Türk harfleri) unvan ve hukuku ile kabul edilmiştir.

İkici madde.— Bu Kanun'un neşri tarihinden itibaren devletin bütün daire ve müesseselerinde ve bilcümle şirket, cemiyet ve hususi müesseselerde Türk harfleriyle yazılmış olan yazıların kabulü ve muameleye konulması mecburidir.

Üçüncü madde.— Devlet dairelerinin her birinde Türk harflerinin devlet muametına tatbiki tarihi 1929 Kânun-ı Sani'sinin birinci gününü geçemez. Şu kadar ki evrak-ı tahkikiye ve fezlekelerinin ve i'lamların ve matbu muamelat cetvel ve defterlerinin 1929 Haziran ibtidasına kadar eski usulde yazılması caizdir.

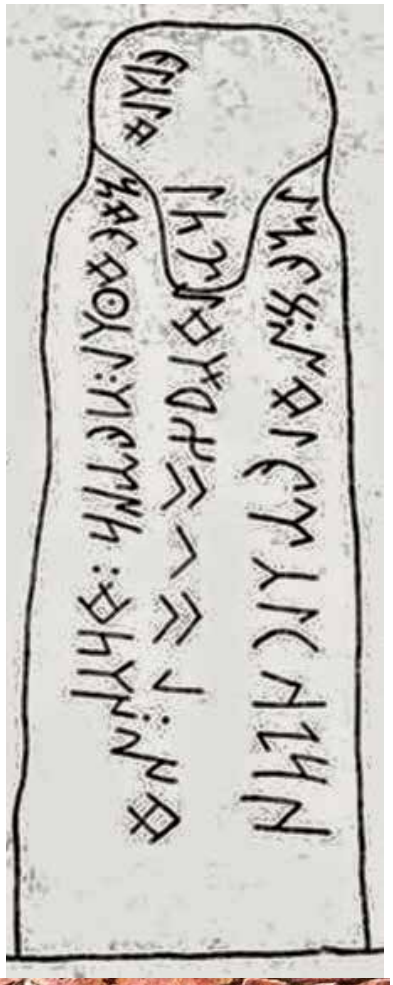

Verilecek tapu kayıtları ve senetleri ve nüfus ve evlenme cüzdanları ve kayıtları ve askeri hüviyet ve terhis cüzdanları 1929 Haziran'ı ibtidasından itibaren Türk harfleriyle yazılacaktır.

Dördüncü madde.— Halk tarafından vaki' müracaatlardan eski Arap harfleriyle yazılı olanlarının kabulü 1929

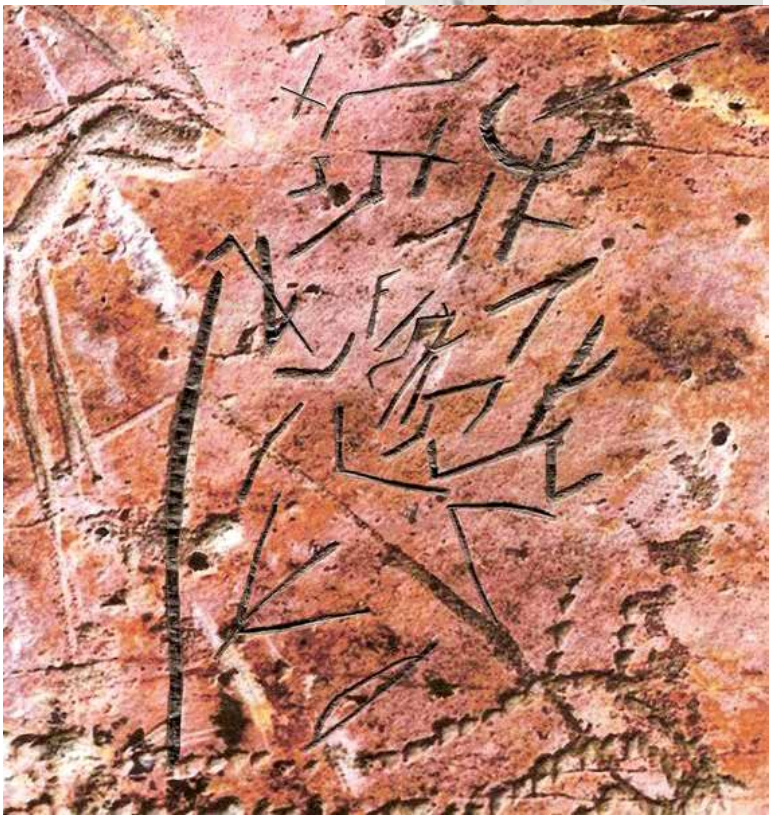

6 Prof. Dr. İlber Ortaylı – NTV

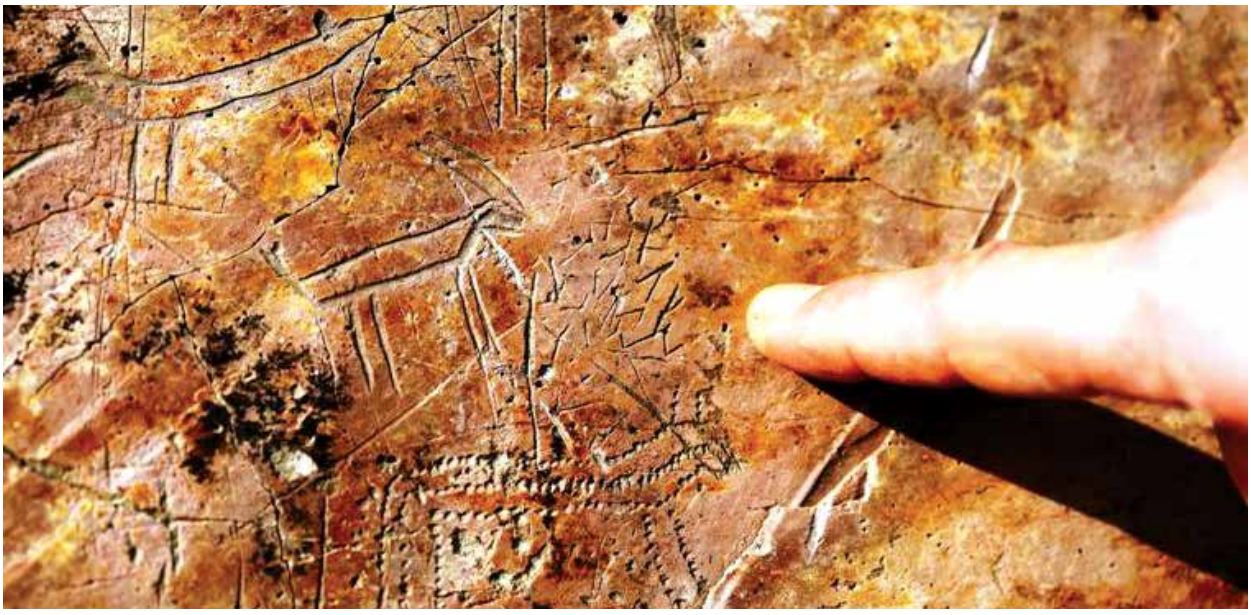

Haziran'ının birinci gününe kadar caizdir. 1928 senesi Kânun-ı Evvel'inin ibtidasından itibaren Türkçe hususi veya resmî levha, tabela, ilan, reklam ve sinema yazıları ile kezalik Türkçe hususi, resmî bilcümle mevkut, gayr-ı mevkut gazete, risale ve mecmuaların Türk harfleriyle basılması ve yazılması mecburidir.

Beşinci madde.— 1929 Kânun-ı Sani'si ibtidasından itibaren Türkçe basılacak kitapların Türk harfleriyle basılması mecburidir.

Altıncı madde.— Resmî ve hususi bütün zabıtlarda 1930 Haziran'ı ibtidasına kadar eski Arap harflerinin stenografi makamında istimali caizdir. Devletin bütün daire müesseselerinde kullanılan kitap, kanun, talimatname, defter, cetvel kayıt ve sicil gibi matbuaların 1930 Haziran'ı ibtidasına kadar kullanılması caizdir.

Yedinci madde.— Para ve hisse senetleri ve bonolar ve tahvilat ve pul ve sair kıymetli evrak ile hukuki mahiyeti haiz bilcümle eski vesikalar değiştirilmedikleri müddetçe muteberdirler.

Sekizinci madde.— Bilumum bankalar, imtiyazlı ve imtiyazsız şirketler, cemiyetler ve müesseselerin bütün Türkçe muamelatına Türk harflerinin tatbiki 1929 Kânun-ı Sani'sinin birinci gününü geçemez. Şu kadar ki halk tarafından mezkûr müesseselere 1929 Haziran'ı ibtidasına kadar eski Arap harfleriyle müracaat vaki olduğu takdirde kabul olunur. Bu müesseselerin ellerinde mevcut eski Arap harfleriyle basılmış defter, cetvel, katalog, nizamname ve talimatname gibi matbuaların 1930 Haziran'ı ibtidasına kadar kullanılması caizdir.

Dokuzuncu madde.— Bütün mekteplerin Türkçe yapılan tedrisatında Türk harfleri kullanılır. Eski harflerle matbu kitaplarla tedrisat icrası memnu'dur.

Onuncu madde.— Bu Kanun neşri tarihinden muteberdir.

Onbirinci madde.— Bu Kanun'un ahkâmını icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

Aslına mutabıktır. 1 Teşrin-i Sani 1928

ALFABE GERÇEĞİNİN BİR BAŞKA YANI

Bize ve dünyaya Latin alfabesi diye yutturulan olay özbeöz Etrüsk Türk alfabesidir... Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşlarına binlerce defa teşekkür ki bize eski alfabemizi geri getirdi...

Türk dünyasının yaşayan en büyük Türkologlarından Prof. Firudin Celilov Ağasıoğlu... 1991 yılında rahmetli Elçibeyin Başbakan Yardımcısı'yken Azerbaycan Parlamentosunda bu Latin alfabesinin Türklerin öz Aafabesi olduğunu söylemiş ve kimseyi o zamanlar pek inandıramamıştı...

Firudin Ağasıoğlu: "Mən 1991-də Azərbaycan əlifbasını parlamentdə keçirəndə dedim ki, bu gələcəyin Ortaq Türk Əlifbası olacaq, 350 deputatdan bir neçəsi buna inandı (artıq bu gerçəkləşir), sonra dedim ki, bu latın dediyimiz ABC həm də bizim ən qədim Türk əlifbasıdır, heç kim inanmadı..."

KARABAĞ'IN VE ERMENİSTAN İLE YAŞANAN SORUNUN KISA TARİHİ

Hüseyin ALPASLAN*

Kafkasya'nın, ekseriyetle dağlık ve geçit vermez çok sayıda vadiden oluşan coğrafi yapısı siyasal ve sosyal durumunu belirleyen en önemli özelliğidir. Kadim Kafkasya'da yaşayan çeşitli topluluklar coğrafyanın verdiği avantajla kendilerini işgallerden koruyarak kültürlerini muhafaza edebilmişlerdir. Güney Kafkasya, ticaret ve ulaşımda köprü görevi görmesi ve kuzey güney bağlantısını sağlamasından dolayı tarih boyunca büyük devletlerin ilgisini çekmiştir. Kafkasya'nın demografik yapısı, göçlerin ve ticaretin geçiş noktasında olması kendine özgü bir tarihî sürecin oluşmasını sağlamıştır. Kafkasya'nın demografik yapısında Türkler, Ermeniler ve Gürcüler belirleyici unsurlar olarak göze çarpmaktadır.

Kafkas Üçgeni: Azerbaycan, Ermenistan ve Karabağ arasında meydana gelen, bugüne kadar milletlerarası nitelikte devam eden ve mevcut durumu yansıtan sorundur[1] İşte; "Kafkas Üçgeni" dediğimiz bu krizi daha iyi analiz edebilmek ve tarihsel veriler ışığında doğru anlayabilmek amacıyla; Karabağ'ın tarihsel sürecini Karabağ sorunu özelinde anlatacağım;

12'nci yüzyıldan itibaren elde edilen yazılı kaynaklarda Karabağ adına rastlanmakta ve eldeki bulgular buranın bir Türk yurdu olduğunu göstermektedir.[2] Tarihte bölgeye; Gerger, Guger, Uti, Utik, Udin, Otena, Kara, Karalar, Arsak, Sev, Aygi gibi isimler verilmiştir. Karabağ, Türkçe kara ve Farsça bağ kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşmuş bir kelimedir. Milattan sonra birinci yüzyıldan itibaren Karabağ ve Azerbaycan bölgesine Türk göçleri başlamıştır. Hunlar, Barsiller, Bulgarlar, Kengerler, Sabirler, Ogurlar, Hazarlar ve Selçuklular Dönemi'ndeki Oğuz Türkmen göçleriyle bölgede Türkler hâkim nüfus olmuşlardır.

1 Fahir Armaoğlu, "***20.Yüzyıl Siyasi Tarihi***", Kronik Kitap, İstanbul, 2019, s. 701.

2 Zeynel Abidin Makas, "***Azerbaycan'ın Tarihi ve Kültürel Coğrafyası***", Kök Yayınları, Ankara, 1990.

* Tarihçi Yazar

Gürcü, Moğol, Karakoyunlu (1351-1469), Akkoyunlu (1340-1514), Safevi (16-18 yy.) ve Osmanlı Devletleri hâkimiyetinde kalan Karabağ bölgesinde Türk ve Müslüman kültürü egemen olmuştur.[3]

İran Hükümdarı Nadir Şah'ın 1747 yılında ölümünden sonra, İran ve Azerbaycan coğrafyasında bulunun topluluklar kendi hanlıklarını kurmuşlardır. Karabağ coğrafyasında 1747 yılında kurulan ve bölgenin adını taşıyan Karabağ Hanlığı varlığını 75 yıl devam ettirmiştir. 1822 yılında Çarlık Rusya'sının Karabağ'ı ilhak etmesinden ve hanlığa son vermesinin ardından bölgeye Ermeni göçleri başlamıştır. 1823'te Karabağ'da; 15.729 Azerbaycan Türk varlığına karşılık, 4366 Ermeni nüfus yaşamaktadır.[4] Birinci Dünya Savaşı sırasında ve savaş sonrasında Anadolu'dan gelen göçlerle beraber Karabağ'da Ermeni nüfus artmıştır. 1917 yılında Türk nüfus: 317.861 iken, Ermeni nüfus 243.627 olmuştur.[5] Bolşevik İhtilali ile Çarlık Rusya'sının devrilmesi sonrasında kurulan Sovyetler Birliği 1920 yılından itibaren Kafkasya'da yeniden hâkimiyeti ele geçirmiştir. Sovyet Dönemi'nde; Karabağ, Azerbaycan sınırları içinde özerk bölge olarak ilan edilmiş, Zengezur ise Ermenistan'a verilmiştir.

1987 yılından itibaren Sovyetlerde değişim rüzgârlarının esmesinden sonra; Ermenistan Karabağ'ın kendisine bağlanması için çabalarını arttırmıştır. Moskova tarafından Ermeni istekleri reddedilmesine rağmen, bölgede Ermeni saldırılarının başlamasıyla Azerbaycan Türkleri ile Ermeniler arasında çatışmalar baş göstermiştir. 1988 yılında Karabağ'ın Askeran bölgesinde Ermeniler tarafından iki Türk'ün öldürülmesi üzerine Azerbaycan'da büyük gösteriler düzenlenmiştir. Bakü, Gence, Nahçıvan ve Karabağ'da meydana gelen çatışmalar ve olaylardan sonra; 158 bin Ermeni Azerbaycan'ı, 230 bin Azerbaycan Türk'ü ise Ermenistan'ı terk etmek zorunda kalmıştır. SSCB, olayları ve çatışmaları önlemek için 1989 yılının Ocak ayında Karabağ'da yönetimi özel bir komisyona vermiştir.

1989 yılı yaz aylarına kadar sakin geçmiş, ancak yılın ortalarında Ermeni saldırıları tekrar başlamıştır. 1990 yılında çok kanlı çatışmalar yaşanmış olup, ağustos ayında bağımsızlığını ilan eden Ermenistan, Karabağ'ı kendi toprağı saydığını ilan etmiştir. Ermeniler, eylül ayında Laçin, Ağdam, Askeran şehirleri ile Şusa-Bağdat kara yolunda çok sayıda sivil insanı katletmişlerdir. 1991 ve 1992 yılında Ermeniler saldırılarına ve katliamlara devam etmişlerdir. 1992 yılının Şubat ayında Karabağ'ın büyük kısmını işgal eden Ermeniler, 26 Şubat'ta Rus askerî birliği ile beraber Dağlık Karabağ'ın Hocalı kasabasına girerek; 106'sı kadın, 83'ü çocuk toplam 613 sivil Azerbaycan Türk'ünü katletmişlerdir.[6] İşgale devam eden Ermeniler, 1992 yılının sonuna kadar Azerbaycan topraklarının yüzde yirmisini oluşturan Karabağ topraklarını ele geçirmişlerdir. Ermeni işgali ve katliamları üzerine Dağlık Karabağ'da çatışmalar yoğunlaşınca soruna çözüm üretmek için Avrupa Güvenlik ve İş birliği Teşkilatı (AGİT/OSCE) 24 Mart 1992 tarihinde Finlandiya'nın başkenti Helsinki'de bir toplantı düzenlemiştir. Toplantıda Karabağ'da çatışmaların sona erdirilmesi ve sorunun çözümü için görüşmeler yapmak üzere en kısa sürede Belarus'un başkenti Minsk'te bir konferans yapılması yönünde karar alınmış, ancak konferans gerçekleştirilememiştir.[7] 1994'te Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ'ı uzlaşmazlıkta

3 Hayri Çapraz, "***19. Yüzyılda Rusya'nın Karabağ Politikası***", Pamukkale Üniversitesi , Belgi Dergisi, Sayı: 3, 2012/1., s. 232-233

4 Fahir Armaoğlu, **age**., s.703.

5 Yasin Aslan, "***Can Azerbaycan (Karabağ'da Talan Var)***", Kök Yayınları, Ankara,1990, s. 50-51.

6 İbrahim Ethem Atnur, **age**, s. 68-69.

7 İsmail Cingöz, "***Uluslararası Zeminde Karabağ Sorunu***", Ticari Hayat Gazetesi, 07.10.2020.

üçüncü taraf olarak tanıması üzerine doğrudan müzakerelere başlanmış ve Mayıs 1994'te Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te Azerbaycan, Ermenistan, Dağlık Karabağ Cumhuriyeti ve Rusya yetkilileri arasında ateşkes yapılmıştır. Hâlâ yürürlükte olan protokol, Karabağ'da savaşı sona erdirmiş ve sorunu askıya almıştır. Sorunun çözümü için 1994 yılının Aralık ayında Budapeşte'de yapılan toplantıda ABD, Rusya ve Fransa'nın eş başkan olmasına karar verilerek; eş başkan olan ülkelerin sorunun tarafı olan ülkelerle görüşerek düzenleyecekleri raporları Minsk'e bildirmeleri yükümlülüğü getirilmiştir. Eş başkan olan ülkeler, Ermenistan yanlısı tavırları dolayısıyla Minsk grubundan çıkacak beklentileri karşılayamadıkları gibi sorunu dondurmaya çalıştıkları izlenimini vermişlerdir.

Azerbaycan, BM nezdinde yaptığı çalışmaları neticesinde, Dağlık Karabağ'a ilişkin bir karar çıkartmayı başarmıştır. Birleşmiş Milletlerin 4 Mart 2008 tarihli "İşgal Edilmiş Topraklarının Durumuna" ilişkin kararı, eş başkanları ciddi manada rahatsız etmiş ve tepki göstermişlerdir. 7 ret oyuna karşı, 39 evet oyuyla kabul edilen karar ile, "**Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün desteklenmesi, Ermenilerin işgal ettikleri Azerbaycan topraklarından şartsız olarak çıkarılması, mülteci konumuna düşen Azerbaycanlıların vatanlarına dönmesi**" onay görmüştür. BM'nin bu kararına rağmen, 2020 yılına kadar yapılan çözüm arayışları sonuç vermemiş ve Ermenistan, Azerbaycan toprakları olan Dağlık Karabağ bölgesini hukuksuz olarak işgal altında tutmaya ve işgali meşrulaştırmak için uluslararası alanda haksız ve tutarsız savlarını anlatmaya devam etmiştir. 27 Eylül 2020 sabahı işgalci Ermeni ordusu, Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ bölgesindeki cephe hattı boyunca geniş kapsamlı olarak sivil ve askerî mevzilere hedef gözetmeksizin büyük çaplı silahlar, top ve havanlarla saldırılar yapmıştır. Ermenistan ordusunun Dağlık Karabağ bölgesinde yer alan Terter'in Gapanlı, Ağdam'ın Çıraklı ve Orta Garvand, Fuzuli'nin Alhanlı ve Şükürbeyli, Cebrayıl'ın Çocuk Mercanlı köylerine karşı saldırılarında hayatını kaybeden ve yaralanan siviller olmuştur. Bölgede konuşlu Azerbaycan ordusu, Ermeni saldırılarını önlemek ve cepheye yakın bölgelerde yaşayan halkın güvenliğini sağlamak için derhâl karşılık vermiştir.[8] Karabağ'da Ermeni saldırılarına karşılık veren Azerbaycan kuvvetleri, Ermenistan ordusuna büyük darbeler vurarak, bölgede 30 yıldır süren haksız denklemi lehine değiştirmek adına kararlı bir şekilde yoluna devam etmiştir. Büyük hezimete uğrayan Ermenistan ordusunda tam bir bozgun havası yaşanmış ve Azerbaycan ordusu karşısında tutunamayan birlikler, mevzilerini terk ederek Ermenistan'a doğru kaçmışlardır. Rusya'nın devreye girmesiyle Moskova'da, Azerbaycan ile Ermenistan arasında 10 Ekim 2020 tarihinde Karabağ'da karşılıklı olarak cenazeleri ve esirleri değişmek için ateşkes kararı alınmıştır. Ateşkes kararının yürürlüğe girmesinden çok kısa bir süre sonra, ateşkesi ihlal eden Ermenistan ordusunun Azerbaycan'ın Gence şehrinde sivil yerleşim yerlerini hedef almasıyla 11 kişi hayatını kaybetmiş 35 kişide yaralamıştır. Ermenistan en son 17 Ekim gece yarısı 01.00 sıraları balistik füzelerle Gence ve Mingeçevir şehirlerine saldırarak tespitlere göre; 2'si çocuk 13 sivili katletmiş, 40'tan fazla sivil Azerbaycan Türk vatandaşının yaralanmasına sebebiyet vermiştir. Dünya kamuoyunun, Batılı devletler ile sözde İslam devletlerinin, insan hakları savunucularının riyakârca sessiz kaldığı bu durum Türkleri hiç şaşırtmamıştır. Ermenistan, terörist ve haydut devlet yapısından ödün vermeden ateşkesi yok sayarak soykırım olarak nitelendirebileceğimiz silahlı saldırılarla, sivilleri öldürmeye ve yerleşim alanlarına zarar vermeye devam etmiştir. 27 Eylül 2020 tarihinde Ermeni saldırısı ile başlayan Azerbaycan-Ermenistan çatışmaları 44 gün devam

8 İsmail Cingöz, "***Yunanistan Olmayınca Ermenistan Sahaya Sürüldü***", Ticari Hayat Gazetesi, 30.09.2020.

etmiştir. Rusya'nın devreye girmesiyle ateşkes ilan edilerek 10 Kasım tarihi itibarıyla çatışmalar durdurulmuştur. Ermenistan Başbakanı Paşinyan yenilgiyi kabul etmiştir. 9 Kasım'da imzalanan 10 Kasım 2020'de yürürlüğe giren Dağlık Karabağ Anlaşması'nın maddeleri şunlardır:

Azerbaycan ve Ermenistan kontrol ettikleri pozisyonlarda kalacak.

Kelbecer 15 Kasım, Ağdam özerk bölgesi 20 Kasım, Laçin 1 Aralık'a kadar Azerbaycan'a geri verilecek.

Tarafların ateşkese uymasını denetlemek amacıyla bir mekanizma oluşturulacak.

Dağlık Karabağ'da temas hattında ve Laçin koridorunda Rus barış gücü bulunacak

Ermenistan ordusu, geri çekilmesini Rus askerlerinin denetiminde yapacak.

Rus barış güçleri Dağlık Karabağ'da 5 yıl süreyle kalacak. Taraflar 6 ay öncesinde itiraz etmezlerse süre otomatik olarak 5 yıl uzayacak.

3 yıl içinde Ermenistan ile Hankendi arasındaki rota oluşturulacak. Rus askerleri bu rotanın korunması için yeniden konuşlandırılacak.

Yerinden edilmişler, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliğinin kontrolünde Dağlık Karabağ ve etrafındaki bölgelere dönecek.

Azerbaycan'ın batı illeri ile Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti arasındaki ulaşım koridoru açılacak.

Taraflar arasında esir ve cenaze değişimi yapılacak.

Son tahlilde çekildikleri yerleri ateşe vererek çekilen Ermenistan Ordusu vahşi ve acımasız yüzünü bir kez daha sergilerken Azerbaycan ordusu Ağdam'a girerek Azerbaycan bayrağını dalgalandırmıştır.

SONUÇ

Rusya, Güney Kafkasya'yı işgal ettikten sonra bölgede etnik yapıyı değiştirerek egemenliğini kalıcı yapmak üzerine politikalar üretmiştir. Rusya'nın göç politikaları Kafkasya'daki Müslüman halkın kolayca yönetilmesini sağlamıştır. Bölgede etkin rol üstlenen Osmanlı Devleti ile mücadelelerinde ise Ermenileri her daim kullanmışlardır. Karabağ, jeostratejik ve jeopolitik konumundan dolayı Rusya'nın Kafkasya politikasının mihenk noktası olmuştur. Karabağ'ın birinci yüzyıldan bu tarafa yerli halkı olan Türkler ve bölgede bulunan Müslüman topluluklar, Ruslar tarafından planlı bir şekilde etnik temizliğe ve sürgüne tabi tutulmuş, Osmanlı ve İran Ermenileri bölgeye getirilerek iskân edilmiştir.

Karabağ sorununun ilk ortaya çıktığı tarihten bugüne kadar Azerbaycan Türkleri ile Ermeniler arasında aralıklarla da olsa çatışmalar her zaman sürmüştür. Rusya, bölgeyi kısmen de olsa Türk ve Müslümanlardan izole ederek, tampon bir Ermeni devleti kurulmasını sağlamıştır. Azerbaycan Türkleri, Rusya'nın bölgede uyguladığı politikalardan, Ermenilerin bölgede çoğalarak devlet kurmalarından, özellikle de Karabağ meselesinden dolayı maddi manevi büyük kayıplar yaşamışlardır. Buna karşın uluslararası kamuoyu problemin çözümü için gereken siyasi iradeyi göstermemiştir. Bundan yararlanan Ermenistan, Dağlık Karabağ'ı yavaş yavaş şekillendirerek kendi topraklarına dahi etme noktasına getirmiştir. Ermeni saldırılarına karşı Azerbaycan tarihî bir fırsat yakalamıştır. Azerbaycan, Türkiye'nin de yanında olduğunu bilerek yaklaşık 30 yıldır işgal altında bulunan topraklarını yeniden azat etmek için mevcut durumun ve şartların kendisine tanıdığı imkânları iyi değerlendirmiştir.

2020 yılında Dağlık Karabağ'da Azerbaycan büyük bir zafer kazanmış, Ermenistan acı bir yenilgi tatmış olsa da Rusya faktörü unutulmadan anlaşmadaki belirsizliklerin giderilmesi ve 2008 yılında Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün sağlanması için kararlı bir şekilde yola devam edileceği Türkiye ve Azerbaycan tarafından her platformda dile getirilmiş ve taviz verilmeden yola devam edilmiştir.[9]

Mustafa Kemal Atatürk'ün, 28 Mayıs 1918'de Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'ni kuran Mehmet Emin Resülzâde'ye Azerbaycan Türkçesiyle gönderdiği tarihî mesajı ve Azerbaycan millî marşının büyük şairi Ahmet Cevad tarafından yazılmış sözleri burada bir kere daha hatırlayalım;

"*Mehemmed Emin Bey, men dünyaya senden üç sene erken göz açmışam. Ancag bütün Türk aleminde Türk'ün istiglal bayrağını sen galdırmışsan ve bayrag enmesin deye, men senin elinden alıb Türkiye üzerinde dalgalandırmışam. Enmez demişsen bu bayrag, enmeyecektir.*"[10]

9 İsmail Cingöz, "***Yunanistan Olmayınca Ermenistan Sahaya Sürüldü***", Ticari Hayat Gazetesi, 30.09.2020.

10 Yeniçağ gazetesi, ***"Atatürk'ün Azerbaycan'ın gönlünü fethettiği mesaj: Azerbaycan Türkçesi ile gönderdi***", 29 Mayıs 2020.

VİLAYAT-I ŞARKİYYE DOĞUMLU OSMANLI ULEMASI

Prof. Dr. Erol KAYA*

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından desteklenen bir proje kapsamında Vilayat-ı Şarkiyye doğumlu ulemaların biyografileri üzerinde bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada ana hatları ile aşağıdaki verilere ulaşılmıştır. Ulema tabiri; ilim sahibi, bilgin demek olan âlimin cemidir. Âlim, bir ilim ve fenni inceliklere nüfuz ederek bilen demektir. Osmanlılarda münhasıran din ilimlerini bilenlere ulema denirdi.[1] Osmanlının dinî kurumu (ilmiye) incelenmeyi özel olarak hak eden bir vakadır. İlmiye kurumu Osmanlı idaresinin sınırlandırıcı çerçevesi içinde gelişmiş ve imparatorluğun idari kurumları arasında kendisine eşi benzeri olmayan bir alan açmıştı. Aslında ne sınırlılık ne de bağımsızlık boyutu alana tamamen hâkim olabilmişti. İlmiyenin kurumsal duruşu sayesinde protokolde ön sırada yer alması gerçeği, bağımsızlık arayışı ilmiyenin gözünü kör etmesini her zaman önlemiştir. Öte yandan sultanlar da tamamen itaatkâr bir dinî hiyerarşi fikrine bazen açık hâle gelseler de bu hiçbir zaman uzun süren bir durum olmamış, kendilerini kaptırmamışlardır. Bu iki ilke arasındaki karşılıklı etkileşim yüzyıllar boyunca Osmanlı idari ve dinî tarihinin önemli bir bölümünü kapsaya gelmiştir.[2]

1 Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. 3, İstanbul 1983, s. 544.

2 Madeline C. Zilfi, Dindarlık Siyaseti Osmanlı Uleması Klasik Dönem Sonrası, çev: Mehmet Faruk Özçınar, Ankara 2008, s. V.

* Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

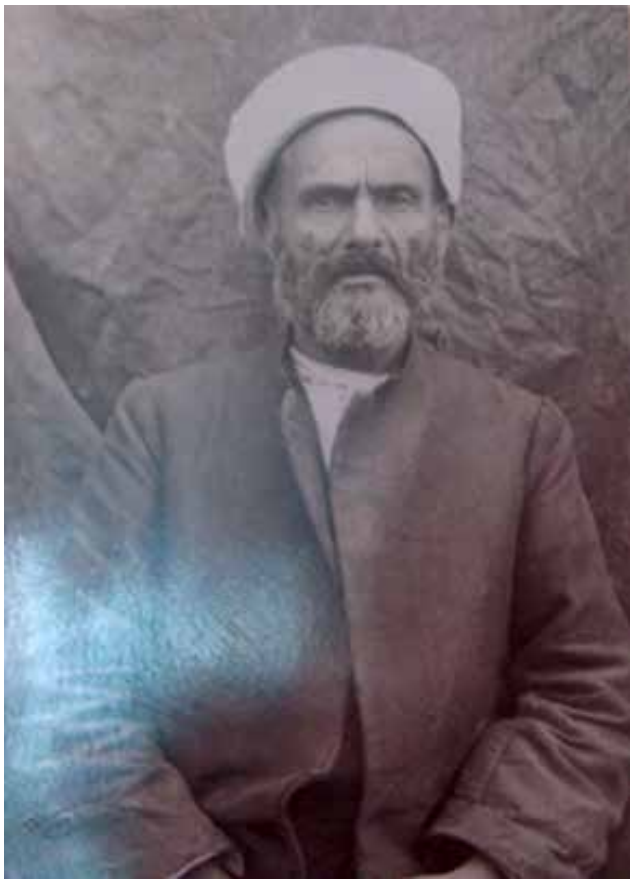

Son dönem Osmanlı uleması, modern Türkiye tarih yazımının özellikle ilgilendiği bir konu olmamıştır. Avrupa dillerinde de ulemanın entelektüel üretimi, eylemleri ve kurumlarını konu edinen kitap ve makalelerin sayısı bir elin parmaklarını geçmez. Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişte ulemanın hep kaybeden tarafta olmak zorunda kaldığını göz önüne alınca bu ilgi eksikliğine belki de fazla şaşırmamak lazım.

Yeni rejimin 1923'ün sonlarında kurulmasından sonraki birkaç yıllık sürede ilmiye sınıfı küçültüldü ve merkezden çevreye itildi, kurumlarının çoğu lağvedildi, yetkileri büyük oranda budandı ve hatta ulema unvanı Türkçeden neredeyse tamamen çıkarıldı. Ulema, dönemin tarih yazımının konusu olduğunda ise çoğu zaman, II. Meşrutiyet'ten 20. yüzyılın ortalarına dek imparatorluğa ve Cumhuriyet'e hâkim olan modernleşmiş ve Batılılaşmış yeni elitin asıl "ötekisi" olarak tasvir edilmiş, bazen hor görülmüş, hatta alay konusu olmuştur. Ulema sık sık, 20. yüzyılın başlarında vadesi dolmuş ve bu yüzden de tarihin çöplüğüne atılmış epey yeknesak bir toplumsal dinî zümre olarak sunulmuştur. Böyle olduğu için de çok yakın zamanlara kadar akademik çalışmaların ilgi alanına girmemiştir.[3] Gerçekte ise 19. yüzyılın Osmanlı Devleti'nin yeniden yapılandırılmasının ilmiye sınıfı üzerinde de derin bir etkisi oldu.

Bir yandan ilmiye teşkilatı gittikçe bürokratikleşiyor eskiye kıyasla daha katı bir tarzda merkezî devlet idaresinin otoritesi altına alınıyor, geleneksel yetkilerine yönelik daha fazla müdahaleye maruz kalıyor ve mali özerkliğini büyük oranda kaybediyordu. Diğer yandan devlet idaresi "gayriresmî" Sünni ulemayı ve tarikat şeyhlerini resmî ilmiye teşkilatıyla bütünleştirmeye ve ilmiye teşkilatının faaliyet alanını büyük şehir merkezlerinin ötesine genişletmeye çalıştıkça resmî, dinî idarenin boyutları ve nüfuz alanı gerçek anlamda büyüyordu.[4] Osmanlı Devleti'nde kullanılan Vilayat-ı Şarkiyye coğrafi terimi ile Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Sivas, Trabzon ve Elâzığ vilayetlerinin tamamını ihtiva etmektedir. Bugünkü coğrafi bölünme ile yirmi beş vilayete karşılık gelmektedir. Dolayısıyla o günkü Anadolu'nun önemli bir bölümü Vilayat-ı Şarkiyye tabiriyle karşılanıyordu.

Bu çalışma, ağırlıklı olarak Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılın son kırk yılı ile 20. yüzyılın ilk otuz yılı arasındaki dönemde yaşamış Vilayat-ı Şarkiyye doğumlu ulemanın biyografisini ihtiva etmektedir. Diğer bir deyişle, Osmanlı Devleti'nde doğmuş ve yine o dönemde ömürlerini tamamlamış ulema ile Osmanlı Devleti'nde doğmuş ve

3 Amit Bein, Osmanlı Uleması ve Türkiye Cumhuriyeti, çev: Bülent Üçpunar, İstanbul 2013, s. 9.

4 age, s. 14.

Türkiye Cumhuriyeti Dönemi'nde ömrünü tamamlamış kişilerin biyografileri çalışılmıştır. Bir anlamda Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişte ulemaların biyografileri üzerinden bir durum tespiti yapılarak bu geçiş dönemindeki Osmanlı ilmiyesine ait bazı verilerin ortaya konulmasına da gayret edilmiştir.

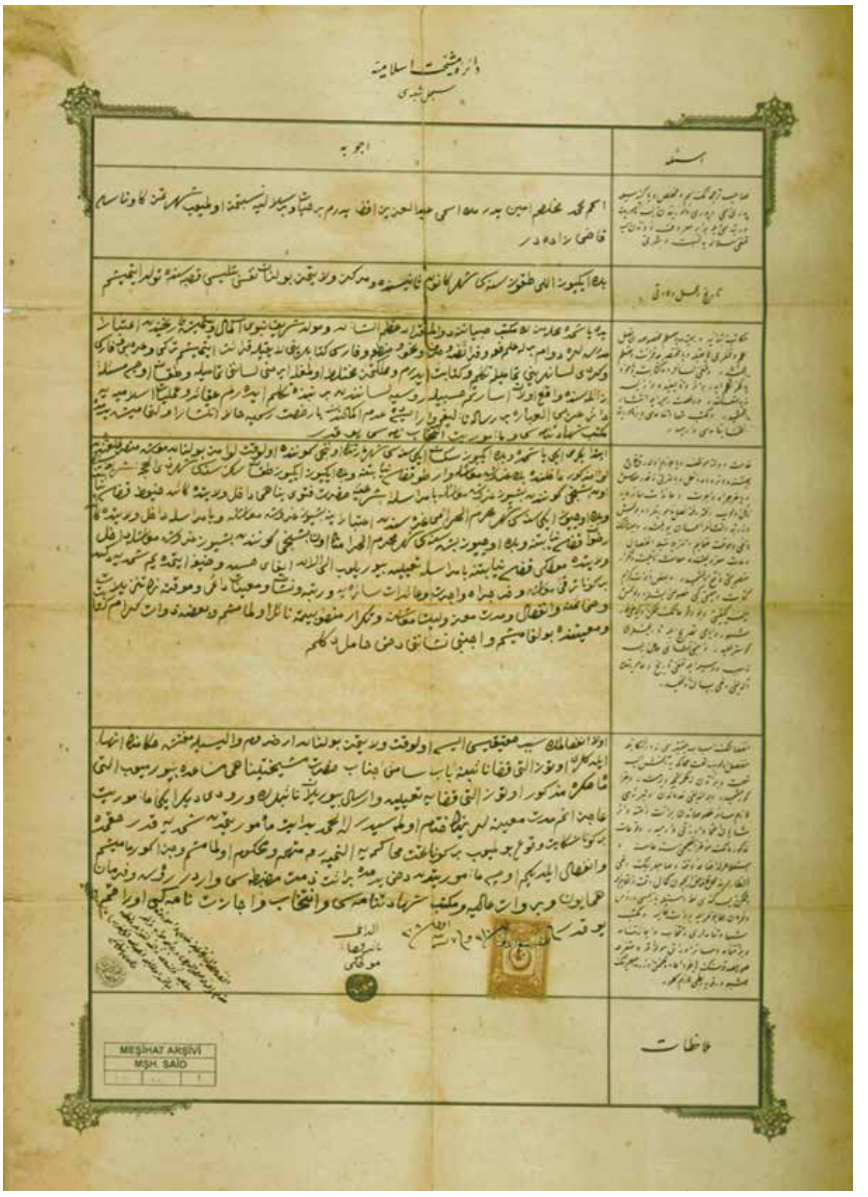

Bu çalışmada kullanılan temel belgeler, Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde bulunan İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi ile Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi'nden temin edilen arşiv belgelerinden oluşmaktadır. Osmanlı Devleti Şeyhülislamlık makamının evraklarının devredildiği İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi, diğer konuların yanında ulema biyografileri için gerçekten paha biçilemez bir kaynak durumundadır. İmparatorluk sınırlarını kuşatan tüm bölgelere ait ulema vesikaları bu arşivde muhafaza edilmektedir. Bu arşive ilave olarak ulemanın özlük dosyalarına da Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi'nden ulaşmak mümkündür. Bu ana kaynakların dışında ulema biyografisi üzerinde yazılmış az sayıda ama detaylı bilgi veren kaynaklardan da yoğun olarak istifade edildi. Taşra uleması İstanbul dışı bölge uleması üzerine yapılan çalışmalarda karşılaşılan en önemli güçlük, bu ulemaların sadece İstanbul'a giderek kayda girenlerinin veya devlette görev almak suretiyle devletin kayıtlarında yer alan ulemaların dosyalarının muhafaza edilmiş olmasıdır.

Bu da yüzlerle ifade edilecek ulema kaynaklarının ancak onlarcasına ulaşılmasına imkân vermektedir. Dolayısıyla bu durum Erzincan ulema kayıtları için de geçerlidir. Sadece devletin kayıtlarına giren ve arşivinde muhafaza edilen bilgilere ulaşabildik. Şüphesiz ki bunlar dışında da onlarca ulema bulunmaktadır. Bu konuda bölgeler için yapılabilecek ve çok önem arz eden çalışmalar vasıtasıyla konunun bir bütünlük içerisinde tamamlanması mümkün olacaktır. Araştırmacıların büyük konular ve büyük adamlar araştırmalarına biraz ara vererek daha sınırlı ama etkileri ve tamamlayıcı özellikleri daha fazla bu tür konulara yönelmeleriyle bu bütünlükçü çalışmalar gerçekleştirilebilir.

Ulema üzerine yapılan biyografi çalışmaları bir biyografi ilmi olarak Avrupa'da son dönemlerde oldukça yaygınlaşan ve "tarihî şahsiyetlerin hayatını ve aile bağlantılarını arşiv kayıtlarına dayanarak ortaya çıkarma işi" olarak ta izah edilen "prosopografi" alanındaki araştırmalar için de çok önemli kaynak olma özelliğini taşımaktadır. Bu biyografi çalışmaları vasıtasıyla ortaya konulan bilgiler kullanılarak; ulemanın aile yapıları,

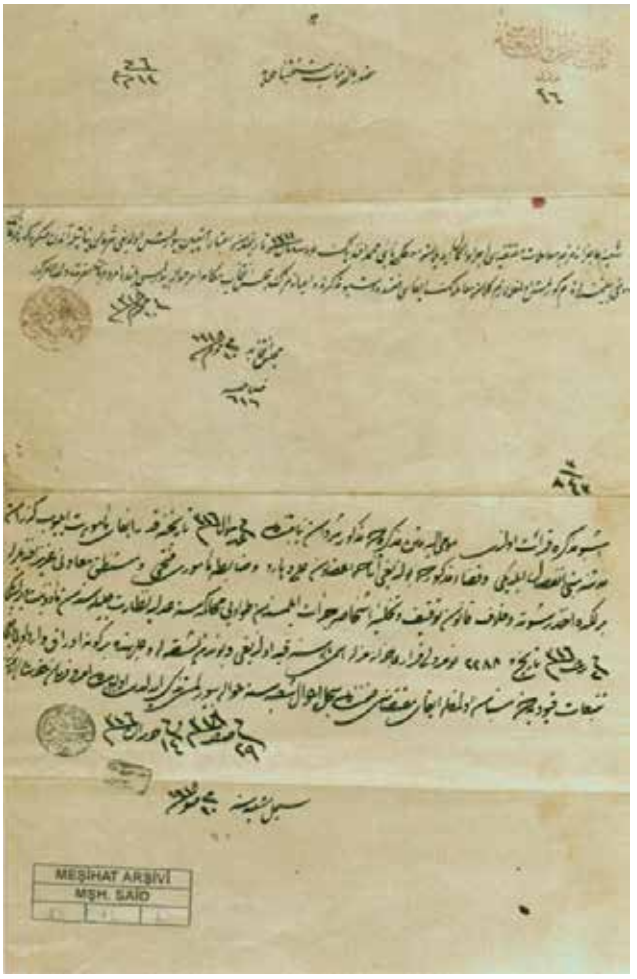

aile tarihi ve meslekleri, doğdukları bölgeler, okudukları okullar ve aldıkları dersler, ders hocaları, yaptıkları görevler, bu görevler ile ilgili bürokratik yapı, halkla iletişimleri ve bunun göreve etkisi ve daha birçok konuda detaylı çalışmalar yapılabilir. Yine bu bilgiler vasıtasıyla sadece tarih alanında değil ilahiyat, eğitim bilimi, sosyoloji gibi ilim alanlarında da çok değerli çalışmalar ortaya konulabilir.

Aslında tüm bu ilim alanlarındaki araştırmacıların birlikte yapacakları proje çalışmaları ise gerçekten çok değerli araştırmaların ortaya çıkmasına vesile olacaktır. Çalışmamıza konu olan ulemalar içerisinde çok önemli görevlere gelmiş, üst düzey payeler almış hatta padişah huzurunda verilen ve bir ulema için en prestijli görev olan Huzur Derslerinde bulunmuş kişiler mevcuttur. Bunun yanında önemli bir kısmı kaza ve sancaklarda görev almış ulemalardan oluşmaktadır. Bu ulemaların büyük bir çoğunluğunun, kendi yazdıkları Tercüme-i Hâl Varakalarına göre herhangi bir ilmî çalışması veya eseri bulunmamaktadır. Gittikleri bölgelerdeki okuryazar ve toplum önderi konumunda bulunan bu kişilerin ilmi yönden zayıflıkları hiç şüphesiz ki o toplumun kültürel yeterliliğini de önemli ölçüde zayıflatmıştır. Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sürecinde bölgelerin kültürel gelişmişliği ile o bölgelerde görev yapan ulemanın yeterliliklerinin karşılaştırmalı olarak yapılacak incelemeler bize çok ilginç bilgiler verebilir.

Her ne kadar Osmanlılarda münhasıran din ilimlerini bilenlere ulema denirse de bizim çalışmamızda ulema tabiri ile hem dinî hizmetler hem de eğitim alanında görev yapan kişiler kastedilmiştir. Dinî hizmetlerde müftü müsevvidi (müftü yardımcısı) ve müftülük görevleri ile daha üst düzey görevlerde bulunanlar, eğitim hizmetlerinde ise müderrislik görevlerinde bulunanlar dikkate alınmıştır.

Ulemanın isimleri verilirken yaşadıkları dönemde kullanılan şekilde verilmesine dikkat

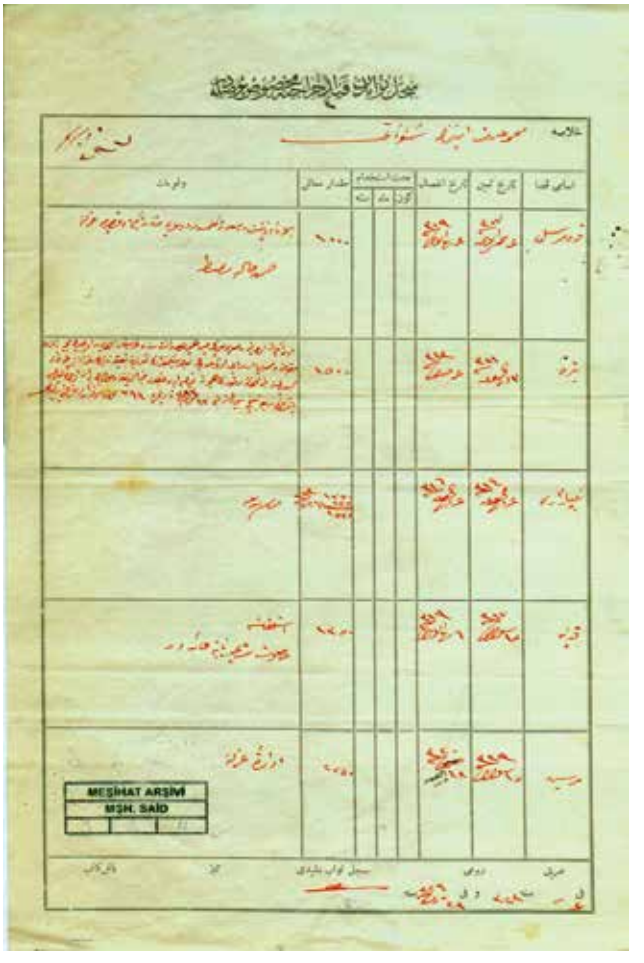

edildi (Mehmet-Mehmed, Ahmet-Ahmed gibi). Çalışmada karşılaşılan problemlerden birisi de Tercüme-i Hâl Varakası ve diğer evraklarda verilen tarihlerin yanlış ve tutarsız olmasıydı. Bu durumda, hem şahısların verdikleri tarihler kendi içerisinde hem de evraklarla karşılaştırılarak mümkün olduğunca doğru tarihlerin verilmesine gayret edildi.

Tarihlerin günümüz okuyanı için daha anlaşılır olması için de hicri ve Rumi olarak verilen tarihlerin yanına miladi karşılıkları da yazıldı. Ulema dosyalarında mevcut olması durumunda biyografilerin sonuna Tercüme-i Hâl Varakası (orijinal hâliyle), İlmiye Sınıfı Teracim-i Ahval ve Sicil Defteri, Devlet-i Ali-i Osmani Tezkeresi ve Eşkâl/Sicil-i Nüfusa Kayd Olunan Mahal evraklarının günümüz Türkçesine çevrilmiş hâllerini tablolar olarak verdik. Bunu yapmaktaki ana gayemiz, prosopografik çalışma yapacak olan araştırmacılarımıza bir nebzede olsa yardımcı olma düşüncesidir. Biyografi çalışmalarının tabii bir süreci olarak çok sayıda şahıs ve yer isimleri ile karşılaştık. Bunların doğru olarak verilmesi için azami gayret gösterdik ve birkaç kaynaktan doğrulatmak suretiyle bunları netleştirdik.

Köy, nahiye, kaza, sancak gibi yer isimlerinin kullanıldığı dönemdeki veriliş şekillerine sadık kaldık. Arşiv belgeleri üzerinden yapılan bu çalışmada sadece biyografi bilgileri verilmedi. Konu üzerinde çalışacak araştırmacılara yardımcı olmak maksadıyla belgeler içerisinde bulunan ve tablo olarak yer alan "görev yerleri" ve nüfus bilgileri ile şahsi özelliklerini gösteren "tezkereler" de biyografilerin sonlarına ilave edildi. Ayrıca kullanılan deyim ve terimlere yabancı olan okuyucular için de eserin sonuna "Deyimler ve Terimler" kısmını ilave ettik. Çalışma alanımızın tarih olmasından dolayı sadece biyografik bilgiler verilmesiyle yetinilmiştir. Bu ulemanın yazdığı eserler ve aldıkları eğitimle ilgili daha detaylı çalışmalar şüphesiz değişik ilim dallarında çalışan araştırmacıların gayretleriyle ortaya konulabilir.[5]

5 Bu çalışma, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğünün SBA-2019-635 numaralı ve "Vilayat-ı Şarkiyye Doğumlu Son Devir Osmanlı Uleması" isimli projesi ile desteklenmiştir.

Öğr. Gör. NECATİ ÇAYIRLI* İLE BALKANLAR'DA TÜRK VARLIĞI ÜZERİNE MÜLAKAT

Samet YILDIZ**

Sayın Hocam, öncelikle, bizi kırmayıp bizimle mülakat ettiğiniz için teşekkür ederiz. Öncelikle, bize kendinizden bahseder misiniz? Necati Çayırlı kimdir?

1959'da Yugoslavya'dan (Kuzey Makedonya) Türkiye'ye göç eden bir ailenin ferdi olarak, İzmir'de doğdum (1967). İlk, orta ve yükseköğrenimimi İzmir'de tamamladım. 1995'te Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünden mezun oldum. EÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümünde "öğretim görevlisi" olarak çalışmaya başladım (1996). 2000 yılında, Türk Dünyası Araştırmaları Ens. Türk Tarihi ABD'de yüksek lisansımı tamamladım. 1996–2002 yılları arasında Makedonya Kiril Metodi Üniversitesinin davetlisi olarak Ohri'de düzenlenen uluslararası dil-tarih-kültür seminerlerine ve dil kurslarına katıldım. Söz konusu kurslar neticesinde "Makedon dili" yeterlilik belgeleri tarafıma verildi. Balkan Türklüğü kapsamında Makedonya Türkleri ile ilgili araştırmalarda bulunmaktayım. 1993-2011 yılları arasında belli dönemlerde; Makedonya Devlet Arşivi, Ulusal Tarih Enstitüsü, Devlet Kütüphanesi, Birlik gazetesi gibi kuruluşlarda çalışmalarda bulundum. Ayrıca kısa süreli olarak; 2001 yılında Romanya'da, 2004-2005 yılları arasında Kosova'da, 2009 yılında Sırbistan ve Bosna-Hersek'te, 2014-2016 yılları arasında Arnavutluk'ta bulundum. Haziran 2012'de T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığının davetlisi olarak Balkanlar ve Doğu Avrupa Çalıştayına katıldım. Türkiye'de ve yurt dışında Türkçe, Makedonca ve İngilizce olarak bazı makalelerim yayımlandı.

* Öğr. Gör., Ege Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü. E-Posta: necaticayirli@gmail.com
** Mezun, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü. E-Posta: sametyildiz.iletisim@gmail.com

1996 yılından beri Ege Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümünde "öğretim görevlisi" olarak görevim devam etmekle beraber; Eylül 2013'te, Başbakanlık Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığında (TİKA) görevlendirildim. Ocak 2014-Ocak 2016 tarihleri arasında TİKA Tiran Program Koordinasyon Ofisinde "koordinatör yardımcısı" olarak görev yaptım. Şubat-Mayıs 2016 tarihleri arasında TİKA–Orta Asya ve Kafkaslar Dairesinde görevlendirildim. Evli ve iki çocuk babasıyım.

Balkan tarihi üzerine oldukça ciddi eserler kaleme aldığınızı biliyoruz. Lisans teziniz "İzmir Basını'nda Makedonya Meselesi (1908–1914)" başlığını ve yüksek lisans teziniz de "Manastır'ın 2 Numaralı Şer'iye Sicili (1621–1623)" başlığını taşımakta. Bu hususta kaleme aldığınız makaleleri saymıyoruz bile... Sizi Balkanlar üzerine çalışmaya yönelten hususlar nelerdir?

Balkanlar'a dair çalışmalara yönelmemin en önemli nedeni, aslen Makedonyalı olmamdır. Çocukluğumdan beri bölgede yaşayan dayım, teyzem vd. akrabalarımı ziyaret ederdik. Üniversite öğrenimim esnasındaki ziyaretlerimde, bölge ile ilgili çalışmaların az olduğunu gözlemledim. 1990'lı yıllarda Yugoslavya'nın parçalanması ile başta Türkler olmak üzere bölgeye dair araştırmaların gerekliliğini fark ettim. Özellikle Makedonya Ulusal Tarih Enstitüsü Müdürü ve Makedonya Devlet Arşivi Müdür Yardımcısı olan Makedon kökenli büyüklerim beni teşvik ettiler. Arşiv belgeleri ile yayımlanan kitapların verilmesi gibi hususlarda her türlü desteği verdiler. Bu bağlamda, minnettarım. Velhasılıkelam, Makedonya Türklüğü için çalışmama dair süreç böyle başladı. Burada ilginç olan ise; destek vermesi gereken Türk akademisyenlerden değil, Makedon akademisyen ve görevlilerden destek görmemdi. Yani sadece bir şeyler yapmak istemem bile, onlar için yeterliydi.

Balkan tarihi üzerine çalışma yaparken zorlandığınız hususlar oldu mu? Var ise, sizi en çok hangi durum zorladı?

1994'ten itibaren-genellikle düzenli bir şekilde-başta Makedonya olmak üzere, birçok Balkan ülkesine gittim. Özellikle aslen oralı olmam ve dillerini bilmemden ötürü Makedonya'da çok destek gördüm. O yıllarda, henüz lisans öğrencisiydim. Şahsıma yönelik, âdeta kendi evim, iş yerim, kitaplığım gibi bir ortam oluşturdular. Yıllarca destek verdiler. Bu vesile ile Enstitü Müdürü Prof. Dr. Dragi Gjorgiev şahsında, yardımı geçen herkesi saygı ve minnetle anıyorum. Bu süre zarfında yardımcı olacağını düşündüğüm Türk kökenli akademisyenlerden ise, daha az destek gördüm. Bununla birlikte, o yıllarda Kiril Metodi Türkoloji Bölümünde görevli Öğr. Gör. Fadıl Hoca'nın, *Birlik* gazetesi Müdürlerinden Ali Kubur Bey'in desteklerini özellikle belirtmeliyim. Ayrıca, o dönemde Türk Demokratik Partisi Genel Başkanı bulunan Erdoğan Saraç'ın da desteklerini gördüğümü ifade etmeliyim.

Malumunuz olduğu üzere; son dönemde Balkanlar üzerine birçok makale ve kitap yayımlandı. Balkan tarihi özelinde yapılan çalışmaların yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?

Balkanlar'a dair kitap makale ve benzeri yayınlar, sempozyum ve konferanslar önemli ölçüde artarak gerçekleşmektedir. Tabii ki, tarihsel geçmişe ve günümüze dair araştırılıp yazılması gereken pek çok konu daha bulunmakta. Yeri gelmişken hemen belirtmeliyiz ki; Avrupa ve Balkan devletleri, Balkanlar üzerine yapılan çalışmalarda bizden oldukça ileridirler. Sırf bu alan için kurulmuş pek çok enstitü ve araştırma merkezine ev sahipliği yapan bu ülkeler, ülkemize örnek teşkil etmelidirler. Ancak bu, "ülkemizde Balkanlar üzerine ciddi çalışmalar yapılmadığı" anlamına da gelmiyor. Yapılmış ve yapılmakta olan çalışmaların bizlere önemli bilgiler kazandırdığını samimi olarak belirtmek gerekiyor. "Çalışmalar yeterli mi?" kısmına gelirsek; ülkemizdeki bilimsel çalışmaları yeterli olarak gördüğümüzde, geleceğe yön verecek olan bilgi birikimini kaybederiz, kanaatindeyim.

Balkanlar, "Osmanlıların ilk ana vatanı" olarak görülebilir. Birkaç yazı ve makalemizde böylesi bir ifade sarf etmiştik. Fakat bu hususta şahsımıza cüzi nispette itirazlar yöneltildi. Alanın uzmanı olmanız hasebiyle, bu konuda fikirlerinize danışmak isteriz. Balkanlar, Osmanlılar için "ana vatan" kapsamında değerlendirilebilir mi?

Balkanlar hususunda "Osmanlıların ilk ana vatanı" demek için Osmanlının kuruluş itibarıyla yayıldığı ve hâkim olduğu yayıldığı coğrafyalar fikir verebilir. Bu bağlamda şu söylenebilir; zamanla güçlenen ve bölgede hâkimiyet kuran Osmanlının, bazı yerlerde merkezler kurmak suretiyle, bölgeyi "vatan" belledikleri görmekteyiz. Bu arada, Edirne'nin bir süre devlet merkezi olmasını da unutmamalıyız.

Peki, Osmanlı İmparatorluğu'nun en fazla yatırımı Balkan coğrafyasına yapmasını nasıl yorumlarsınız? Osmanlılar, Selçukluların Anadolu'yu hedef olarak belirlemeleri ve büyük yatırımlarını burada hayata geçirmeleri gibi pragmatik bir amaç mı gütmüşlerdir? Yoksa, bölgedeki tebaanın Hristiyan yoğunluklu olmasından mütevellit, bölgeyi hassasiyetle gözetmelerinden mi kaynaklanmıştır?

Osmanlı, kuruluş dönemindeki şartlardan ötürü gayrimüslim nüfusun yani Bizans'ın bulunduğu tarafa yayılmayı daha uygun gördü. Beyliğin kurucusu Osman Gazi, Türk Beylikleri ile mücadeleden kaçınmış ve sınırlarını Bizans topraklarına doğru genişletmiştir. Böylece yönünü Balkanlar'a çeviren Osmanlı daha çok beşerî kaynaklar ve ekonomik gelirleri de büyük ölçüde Balkanlar'dan sağladı. Bir yönüyle "gaza" düşüncesiyle hareket eden Osmanlı, bölgede pragmatik olarak yatırımlarda bulunmuş oldu.

Osmanlının kuruluş devrinden itibaren Balkanlar'da hüküm dürdüğü herkesçe malum. İskân ve istimalet politikaları vasıtasıyla bölgede iyi bir şekilde karşılanan Osmanlılar, bir travma hâlinde Balkanlar'dan çekildiler. Bunda etkili olan hususlar nelerdir?

Balkanlar'daki etnik, dinî, siyasi, ekonomik vb. sorunlar, Osmanlı fetihlerini kolaylaştırmıştır. Ayrıca, fethedilen yerdeki halkın dinini ve kültürünü korumak ve kendi kültür ve dinini yaşamalarını kolaylaştırmak suretiyle, uzun bir süre bölgedeki hâkimiyetini sürdürmüştür. Bölgeyi kalkındıran Osmanlının güç kaybetmeye başlaması ise, 19. yüzyıl başlarına tesadüf eder. Gerek Batılı devletlerin müdahaleleri ve gerekse Osmanlı idaresinden kaynaklı hatalar (yeniçeriler, muhtelif eşkıya ve çeteler, âyanlar ve güç sahibi kimseler vs.) yerel milletlerin karşıt faaliyetlerini tetiklemiştir. Sırp İsyanı, Yunan İsyanı derken, çete-komite faaliyetleri ve beraberinde dinî, ekonomik, etnik, siyasi nedenlere bağlı gelişmeler yaşanmıştır. Balkan Savaşları da Osmanlının bölgedeki hâkimiyetinin sonunu getirmiştir.

Savaş yıllarında ve sonrasında Balkanlar'daki pek çok Türk, Anadolu'ya göç etmek zorunda kaldı. Bu sancılı süreç, Cumhuriyet'imiz kurulduktan sonra da uzunca bir müddet devam etti. Sizce, bu süreçte yaşanan en ciddi sorunlar nelerdi?

Gerek 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı ve gerekse Balkan Savaşlarının sonunda sosyal, idari ekonomik, kültürel vb. yönden değişim başlar. Bir bakıma, Türklerin millî mukavemet hareketinin yolunu açar. Balkan Türklerinin makûs talihi olan katliamlar, kitleler hâlinde göçü de beraberinde getirmiştir. Bu göç süreci-tıpkı öncesinde yaşananlar gibi-pek çok sıkıntının yaşanmasına zemin hazırladı. Ülkemize göçen insanların ya-

şadıkları barınma ve sosyoekonomik sıkıntıları vurgulayarak söylememiz gerekir. Pek çok Balkan göçmeni, ülkemize geldikten sonra ön yargı ve dışlanmışlık durumlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Bir de göçmenlerin psikolojik durumlarını değerlendirmek lazım. Mesela, herhangi bir dışlanmaya maruz kalmayan birtakım göçmenler, göç esnasında kendilerine ait resmî evrakı (Makedon, Arnavut olduğunu gösteren) yırtmışlar ve kendilerinin "Türk" olduğunu gösteren belge çıkartmışlar. Balkan göçmenleri ile Anadolu insanının kötü ilişkiler kurduğuna delil teşkil etmemekle birlikte; sarf ettiğimiz bu ifadeler, iki kesimin kaynaşma süreci hakkında fikir edinmemize yardımcı olacaktır.

Balkanlar'dan ülkemize gelen göçmenler, yeni kurulmuş olan ülkemize büyük katkı sağladılar. Yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti'nin gelişimini artıracak nispette bir nüfusun oluşmasına önayak oldular. Bu bağlamda, göç neticesinde Batılılaşma ve modernleşme olgusu yeniden şekillendi. Böylece milliyetçiliğin siyasi, sosyal ve ekonomik yansımaları ve sonuçları ortaya çıkmış oldu. Göçler, Cumhuriyet'imizin toplumsal açıdan şekillenmesinde ciddi bir paya sahiptir. Mesela şöyle bir durum vardır ki, ifademizi güçlendirir mahiyettedir: Balkanlar'dan göç edenlerin büyük kısmı, Anadolu'yu mesken tutmuşlardır. Sanılanın aksine, Balkan göçmenleri; ülkemizin sadece Batı Anadolu kısmına değil, Doğu Anadolu kısmına da yerleşmişlerdir. Bugün Tunceli, Diyarbakır, Yozgat gibi illerimizde ciddi nispette Balkan kökenli vatandaşımızın bulunması, zikrettiğimiz hususta ileri gelmektedir.

Atatürk Dönemi'nde Türkiye Cumhuriyeti ile Balkan devletleri arasındaki ilişkiler hakkında kısaca bilgi verir misiniz? Arada yakınlık tesis edilebildi mi? Veya ilişkiler, istenilen bir seviyeye çıkabildi mi?

Lozan Antlaşması'yla dünya devletleri tarafından tanınan ve 29 Ekim 1923'te rejimini "cumhuriyet" olarak tanımlamış olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Atatürk'ün öncülüğünde dünya sahnesindeki yerini aldı. Mustafa Kemal Atatürk'ün prensip olarak barışı benimsemesi ve dış politikasının temellerini de bu prensibe göre kurmuş olması, oldukça önemlidir. Hem barışı korumak hem de güvenliğini ve varlığını devam ettirme gayretinde olan Türkiye, kendisiyle yakın tarihî bağları olan Balkan ülkeleriyle de bu temeller üzerine bir diplomasi yürütmek suretiyle, hedeflerine ulaştı. Bu doğrultuda "Balkan Barışını" gerçekleştirmek adına Balkan devletleriyle; diplomatik, güvenlik, ekonomi ve iş birliği gibi esaslarda ikili anlaşmalar gerçekleştirdi. Tüm bunlar olurken; Balkanlar'ın içinde bulunduğu durumun dikkate alındığını da görmek mümkündür. 1930'lara gelindiğinde; tüm dünyada kendini gösteren ekonomik bunalım ve her gün biraz daha ciddileşen savaş tehlikesinin Balkanlar'ı da etkilemesi, iş birliğini zorunlu kılmaktaydı. Bu dönemde, Almanya ve İtalya'nın Balkanlar'daki etkisinin giderek artması, özellikle Arnavutluk ve Bulgaristan üzerinde kendini göstermekteydi. Bu sürecin "Balkan Barışı"na ve Balkan birliğinin kurulmasına giden yolun açılmasındaki payı gayet önemlidir. Bu iş birliğinin öncülüğünü de yine büyük oranda Türkiye gerçekleştirmiştir. 1930–34 yılları arsında Atina, İstanbul, Bükreş ve Selânik'te gerçekleşen Balkan Konferanslarının, 9 Şubat 1934'de Atina'da; Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya arasında imzalanan Balkan Paktı'yla sonuçlanması önemlidir. Böylece bir güç birliğinin oluşturulabilmesi sağlanabildi. Ayrıca bu gelişme, Türkiye'nin uluslararası alandaki prestijini de güçlendirdi. Paktın imzalanmasından sonra da birçok sorunun çözümünde diğer Balkan devletleriyle ortak hareket etmeye özen gösteren Türkiye; İtalya ve Almanya'nın yayılmacı politikalarına rağmen, barışın tarafı olmaya özen gösterdi. Aslında Türkiye, Balkanlar'da toprak sorunu olmayan tek ülkedir. Türkiye'nin istediği tek şey, bölgedeki Türklerin insan haklarından yararlanması ve Türkiye ile tarihsel bağları bulunan diğer ırklara mensup Müslümanların da özgürlük içinde yaşamaları ve kazanılmış egemenlik haklarını korumalarıdır. Muhakkak ki, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren Balkan ülkeleriyle bazı sorunlar yaşandığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte, Türkiye'nin Balkanlar'la olan ilişkilerinde-Misakımillî'den ödün vermeden-barışçıl bir politika izlediği görülmektedir. Her şeye rağmen, Mustafa Kemal Atatürk'ün bölgede barışın devamlılığı için uğraştığını ve bu doğrultuda girişimlerde bulunmaya devam ettiğini belirtmek gerekir. Balkan Paktı, bunun en somut örneklerinden birisidir. Atatürk, barışçıl olmanın temellerini attı ve bizlere istikrarın anahtarını verdi. Bugün, bizler de emanete uygun bir şekilde üzerimize düşeni yapmak zorundayız.

Peki, Türk-Balkan ilişkileri, Atatürk Dönemi'nin sonundan günümüze değin hangi güzergâhta seyretmiştir?

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Batı dünyası ile yüzyılların çelişki ve savaşını, Türkiye açısından, yerini uyum ve anlaşmaya bıraktı. II. Dünya Savaşı ve sonrasındaki olaylar, Sovyet nüfuzunun Balkanlar'a sarkmasına yol açtı. Yani komünizm, Türkiye ve Yunanistan dışında tüm Balkan devletlerini etkiledi. Truman doktrini (1947) ile Türkiye, Batı'nın en sağlam müttefiki hâline geldi. 1945'te Federal Yugoslavya'nın dâhilinde özerk Makedon Devleti'nin kurulmasıyla ilgili gelişmelere Türkiye, Yugoslavya'nın lehinde bir tutum sergiledi. Türkiye, Sovyet himayesinde Bulgaristan'ın Yugoslav federasyonuna planlanmış şekilde girmesi ihtimalinden kaygı duymaktaydı. Sovyetler, Yugoslav-Bulgaristan federasyonunun kurulması için baskı yapıyor ve Bolşevizasyonunu yaymaya çalışıyordu. Tito ise, Sovyetlerin baskısına boyun eğmedi. Türkiye'nin Makedonya ile ilgili gelişmelerdeki tutumu Türkiye-Yugoslavya arasında toplumsal, siyasi, askerî vd. alanlarda iş birliğini getirdi.

Savaş sonrasındaki dönemde Bulgar yönetimi, cami ve okulların kapatılması, tedrisatın birleştirilmesi, topraklarının kolektifleştirilmesi gibi uygulamalarda bulundu. Dobruca'daki Türk köylülerinin topraklarını müsadere etmek niyetinde olan Bulgar hükûmeti, 250.000 Türk'ün göç edebileceğini Türkiye'ye bildirdi. Türk yetkililer komünist ajanları tespit edebilmek için süre istediler. Ayrıca göçün ekonomik olarak ta Türkiye'yi zora sokacağı da belirtildi. Bu gelişmeler bir süre gerginliğe yol açmışsa da, Aralık 1950'de Bulgarlar Türk isteklerini kabul ettiler. Ancak, Bulgaristan'daki Türklere yönelik olumsuz uygulamalar devam etti. Ocak 1952'de ABD ve İngiliz ajanlarının Türkiye'yi üs olarak kullandıkları iddiasıyla Ankara'yı protesto eden Bulgaristan, ardından Türkiye'nin NATO'ya girişini de protesto etti. Bulgaristan yılsonuna doğru Türklere yönelik olumlu uygulamalarda bulunmaya başladı. Türk tiyatrolarının temsil vermeye başlaması, Sofya Üniversitesinde tarih, edebiyat ve felsefe ile ilgili Türkçe derslerinin verilmesi bu uygulamalara örnek verilebilir. Ancak bu durum, süreç içerisinde değişiklik gösterecektir. 1980'li yıllara gelindiğinde; isimlerin zorla değiştirilmesi, kendi dillerinin konuşulmasına izin verilmemesi ve Türklerin "Müslümanlaştırılmış Bulgarlar" olduğuna dair iddiada bulunmaları baskılara örnek olarak verilebilir.

Uzun müddet Balkanlar'da yaşanmış olan sorunlar, tam anlamıyla çözülmüş değildir. Sınır çatışmaları ve savaş hâli çok yaygın olmasa bile; Balkanlar ülkeleri, içten içe sosyolojik bağlamda sıkıntılar yaşamaktadırlar. Türk-Müslüman veya diğer dinî ve etnik topluluklar nezdinde gerçekleşen bu durum, ülkelerin istikrarında ve diğer devletlerle olan ilişkilerinde önemli rol oynar. Mesela, Kosova'da yaşayan 20.000 civarındaki Türk azınlık, Arnavutların kendilerine baskı uygulamalarından şikâyetçidir. Benzer iddia Makedonya'daki Türkler için de söz konusudur. Makedonya'da görüşmüş olduğum bazı vatandaşlar, Müslüman ortak paydasında Arnavutların Türk nüfusunu yok etmeye çalıştıklarını iddia etmekteydiler. Örnek olarak da Meşihat'ın (Makedonya İslam Birliği'nin) daha önce Türkçe vaaz verilen camilerde Arnavutça vaaz verdirmesini göstermektedir. Meşihat yetkilileri ise söz konusu camilere daha çok Arnavutların gelmesinden dolayı bu durumun değiştiğini ifade etmektedirler. Yine bazı ileri gelen Türkler, Türkiye'nin bir "Kültür Merkezi" açmasını istemektedirler. Böylelikle kendi dil ve kültürlerini devam ettirebileceklerini söylemektedirler. Türkiye'nin bölgedeki istekler doğrultusunda birtakım girişimlerde bulunması temennimizdir.

Türkiye Cumhuriyeti ile Balkan devletleri arasında yaşanmış olan gerginlikler, ikili ilişkilerde görülen menfaat çatışmalarına dayanmaktadır. Yunanistan ile Adalar, Kıbrıs, Kardak Krizi gibi hadiseleri burada örnek olarak gösterebiliriz. Genellikle toprak ve sınır çatışması gibi görülen meselelerin içyüzü tam olarak böyle değildir. Aslında Türkiye, Balkanlar'da toprak sorunu olmayan tek ülkedir. Türkiye'nin istediği tek şey, bölgedeki Türklerin insan haklarından yararlanması ve Türkiye ile tarihsel bağları bulunan diğer ırklara mensup Müslümanların da özgürlük içinde yaşamaları ve kazanılmış egemenlik haklarını korumalarıdır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki; Türkiye, Balkanlar'la olan ilişkilerinde Misakımillî'den ödün vermeden barışçıl bir politika izlemiştir. Cumhuriyet Dönemi'nde ağırlıklı olarak Yunanistan ile sorunlar yaşanmıştır. Her şeye rağmen Türkiye, bölgede barışın devamlılığı için uğraşmış ve bu

doğrultuda girişimlerde bulunmuştur. Bunun en son örneği Balkanlar'da oluşturulan "Çok Uluslu Barış Gücü"dür. Bölge Türkiye'ye Avrupa'nın yolunu, dolayısıyla da Avrupa'ya Türkiye'nin yolunu açmaktadır. Eğer Avrupa'yı istiyorsak Balkanlar'ı ihmal etmemeliyiz. 2000'li yıllarda Balkan ülkeleriyle ilişkilerin genel olarak iyi olduğu söylenebilinir. Yaşanan krizlerde ara bulucu olarak tercih edilen bir güç, sorunların çözümlenmesinde aktif rol oynayan bir güç olarak ağırlıklı rol oynamaya devam ediyoruz.

Giderek mülakatımızın sonuna erişiyoruz, kıymetli Hocam. Böylesine keyifli ve samimî bir sohbeti, geleneksel bir soruyla taçlandırmak isteriz. Bugüne kadar meydana getirdiğiniz eserleriniz içinde, hangisi farklı bir yer tutar?

Tüm yazılarımın bende farklı bir yeri vardır. Ancak, birkaç çalışmamdan bahsetmek isterim. Üsküp'te sunduğumuz "Osmanlı'dan Cumhuriyete Geçişte Tarihsel Mirasın Rolü (Türkçe-Makedonca)" başlıklı bildirimiz; *Glasnik* dergisinde yayınlanmış olan "2 Numaralı Şer'iye Sicilinde Geçen Yer Adları (Makedonca)" başlıklı makalemiz ile *Birlik gazetesi*nde yayınlanmış olan "Manastır Kadılığı ve Manastır'ın 2 Numaralı Şer'iye Sicili (Makedonca)" başlıklı makalemiz şahsımızda farklı bir yer tutar. Çalışmalarımı destekleyen *Vardar* dergisinin yayıncısı rahmetli Burhan Sait'in yazılarıma değer vermesi, bana destek olması ve yazılarımı dergisinde yayınlaması, şahsımızda unutulmaz bir gurur ve sevinç yaşatmıştır. Ayrıca, rahmetli Ali Kubur'un desteği ve bir yazımın *Birlik* gazetesinde yayınlanmasına vesile olmasının sevinci ve gururu, unutamadıklarımdandır.

Kariyeriniz süresince zaman zaman Balkanlar'da bulundunuz. Dış misyonda bulunan bir tarihçi olarak, dikkatinizi çeken veya sizi etkileyen bir durumla karşılaştınız mı?

Hırvatistan ve Slovenya hariç tüm Balkan ülkelerini ziyaret ettim. Halk olarak Türkiye'ye ve Türklere karşı bakışları genelde iyi seviyede. Makedonya, Arnavutluk ve Kosova'da restorasyon, burs, hibe vb. proje desteklerinden ötürü, özellikle teveccüh bir hayli fazla. Hatta, diplomatik araçla giriş yaptığımda Kosovalıların selam durup hiçbir kontrol yapmamaları, çok gurur vericiydi. Bölge halkı, her fırsatta bizimle olan ortak geçmişinden, dillerinde var olan Türkçe kelimelerden, yemek vb. kültürel değerlerden bahseder. Bu bağlamda; Makedonya'daki Vlahların (Ulah) Türk dostluğuna dair manidar ifadelerini paylaşmamız uygun düşer: Vlahlar, bölgedeki Türklerin göç etmelerinden ötürü yalnız kaldıklarını ve bir "mecburiyet" içerisinde Makedonlara yanaştıklarını zikretmiştiler. Vlahlar tarafından sarf edilen bu ifadeler, bizim için "unutulmazlar anılar" arasında yerini almıştır. Kökenimin Üsküp olmasından ve dillerini bilmemden ötürü, Makedonların "naş çovek (bizim adam)" diyerek kendilerinden saymaları, bir diğer enteresan diyaloglardandır. Doğu Makedonya'da Yörüklerle yaşamış bir Makedon'un, Yörükler gibi Türkçe konuşması da şahit olduğumuz güzel anılardandır. Makedon ve Arnavutlardan bazılarının Atatürk'ü sahiplenmeleri dikkate değer bir bakışa örnek teşkil eder. Bazı Arnavutların ve Makedonların Türk düşmanlığı sergilemeleri gibi, az da olsa tatsız hadiselere de şahit olduk. Ancak, yukarıda sarf ettiğimiz üzere; yaşanan birtakım olumsuzluklar, Türkler ile Balkan halkları arasındaki samimiyetin hâlen varlığını sürdürmesine ket vurmamaktadır.

Son olarak; Balkanlar üzerine meraklı olan tarih severlere hangi eserleri tavsiye edersiniz?

Balkanlar üzerine birbirinden farklı alanlarda üretilmiş birçok eser mevcut. Tabii, tarihçilik açısından ele alırsak, ciddi manada üretilen birkaç eseri zikretmemiz isabetli olacaktır. Aram Andonyan'ın "Balkan Savaşı" isimli eseri, müellifin dönemin şahidi olması hasebiyle önemlidir. Fikret Adanır'ın "Makedonya Sorunu", Barbara Jelavich'in "Balkan Tarihi", Aleksandre Popovic'in "Balkanlarda İslam", Andrew Baruch Wachtel'in "Balkanlar Tarihi", Georges Castellan'ın "Balkanların Tarihi", Kemal Karpat'ın "Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik", Ivo Andriç'in "Drina Köprüsü", Yıldırım Ağanoğlu'nun "Balkanlar'dan Türkiye'ye Göçler", Yusuf Hamzaoğlu'nun "Balkan Türklüğü" ve İsmail Mangaltepe'nin "Balkanlar ve Göç" başlıklı eserini tavsiye edebiliriz. Bununla birlikte, Yeni Türkiye dergisinin "Balkanlar Özel Sayısı" ile "Balkanlarda İslam Özel Sayısı" okunmasını gerekli gördüğümüz kolektif eserlerdendir.

Bizimle mülakat yaptığınız için tekrar teşekkür ederiz, Necati Hocam.

Prof. Dr. MUSTAFA UYAR* İLE "ŞARK UFKUNUN PARLAK YILDIZI SULTAN BAYBARS" ÜZERİNE

Necdet CURA**

-Sayın Hoca'm, söyleşi teklifimizi kabul ettiğiniz için teşekkür ederiz. Sizi akademik anlamda Orta Çağ tarihi çalışmaya iten sebepler nelerdi?

*Öncelikle Orta Çağ, günümüz Türkiye'sinin teşekkül ettiği çağdır. Anadolu'da, Türk dünyasında, İslam âleminde ve genel olarak tüm dünyada sosyokültürel anlamda büyük değişimlerin yaşandığı zaman aralığıdır. Bu değişim ve dönüşüm, beni hep cezbetmiştir. Selçukluyu, Memlûkleri anlamanın ve Moğol hegemonyasının başat dinamiklerini kavramanın önemi yanında bu döneme karşı ilgim ve merakım, beni bu alana yöneltmiştir diyebilirim. Türk egemenliğindeki Orta ve Yakın Doğu tarihi, hep ilgi alanım olmuştur.

-Mısır'da ilk Türk hâkimiyeti ne zaman başlamıştır?

*Her ne kadar siyasi anlamda, devlet teşekkülü bakımından Mısır'daki Türk hâkimiyeti IX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Tolunoğulları yahut da Tolunîler ile başlasa da, Türk etnik varlığı bağlamında elbette bunu daha önceki tarihlere indirmek mümkündür. Türk askerî unsurlarının, Abbasî Hilafeti içindeki etkin rolleri hatırlandığında, Mısır'daki Türk varlığının sadece Türklerin kurduğu devletlerle sınırlı kalmayacağı açıktır. Tolunoğulları, Akşitler ve sonrasındaki Türk hâkimiyeti ise, bu Türk varlığının devletlere tekâmül etmiş hâlidir.

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü, Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, uyar@ankara.edu.tr
** Mezun, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü, curanecdet@gmail.com

-Baybars'ın doğduğu coğrafya ve kökeni hakkında neler söyleyebiliriz?

*Tam adıyla el-Melikü'z-Zâhir Rüknüddîn Baybars es-Sâlihî el-Bundukdârî'dir. Dersim'de öğrencilerime, Memlûk sultanlarının adlarını, nisbelerini, künyelerini ve lakaplarını kâmilen bilmelerini salık veririm. Çünkü, örneğin bir el-Melikü'z-Zâhir Rüknüddîn Baybars es-Sâlihî el-Bundukdârî öbeğinde bile birçok tarihsel bilgi gizlidir.

Tahminî olarak 1223 yılında Deşt-i Kıpçak'ta doğmuştur. Türk Kıpçak kabilelerinden Borçoğlu veya Borlu kabilesine mensuptur. Köle olarak önce Sivas'a, daha sonra Halep'e ve ardından Dımaşk'a götürülmüştür. Dımaşk'ta bir kuyumcuya satılmış; daha sonra Hama'da bulunan Emîr Alâeddin Aytekin el-Bundukdârî tarafından satın alınıp Kahire'ye getirilmiştir. Baybars'ın el-Bundukdârî nisbesinin nereden geldiği, efendisinin işte bu isminde gizli... Bu şehirde Eyyûbi Hükümdarı el-Melikü's-Sâlih'in teşkil ettiği, Türk Memlûkleri olarak da bilinen Bahriyye Memlûklerine katıldı. Kısa zamanda kendini gösterip Bahriyye Memlûklerinin önde gelen liderleri arasına girdi.

-Ve tarihin değiştiği savaş... 1260 yılında ne oldu?

*Aynu Câlût, Moğolların yayılma süreçlerinde bir kırılma noktası; diğer taraftan ise İslam dünyası için olduğu kadar Avrupa için de bir anlayışın değiştiği hadise: "Yenilemez, insanüstü Ye'cûc Me'cûclerin" ete kemiğe bürünüp mağlup edilebileceklerinin anlaşıldığı olay. En azından sıradan halkın ve askerlerin bunu idrak edip Moğollar karşısında durabileceklerine dair özgüvenlerinin tekrar kazanıldığı bir savaş... Burada, Moğollara karşı Müslüman-Hristiyan dayanışması meydana geliyor: Haçlı devletçikleri, Moğollara karşı Melik Kutuz'a destek ve kendi topraklarından geçmelerine izin veriyorlar. Yapılan anlaşmayla da haçlı kuvvetleri, Memlûk ordusunu arkadan vurmayacaklarını teyit ediyorlar. Bölgede sürekli çatışma hâlindeki bu güçlerin bu dayanışması önemlidir. Haçlıların, bazı kritik durumlarda Memlûkleri Moğollara yeğledikleri fazla sayıda örnek vardır. Onlar, anlaşılan, Memlûkleri Moğollara göre daha öngörülebilir ve uzlaşılabilir rakipler olarak görüyorlardı. Tabii ki, savaşın bu şekilde sonuçlanmasında Hülegü'nün ordunun büyük kısmıyla Karakorum'a hareket etmesi ve Ketbuka Noyan idaresinde az sayıdaki Moğol kuvvetlerini Yakın Doğu'da bırakması gösterilir. Kanımca bu, savaşa doğrudan etki eden bir sebep değildir; zira Aynu Câlût, niceliğin değil niteliğin kazandığı bir savaştır. Bu iki gücün sonraki çatışmalarında bunu gözlüyoruz; Vâdiü'l-Haznedâr Savaşı'na kadar Moğollar savaş kazanamıyorlar; Memlûkler karşısında daimî bir yenilgi söz konusu.

Bu hadise, savaşın kumandanı Baybars'ın önünü açacak ve Melik Kutuz'u ortadan kaldırıp tahta oturmasını sağlayacaktır. Ayrıca bu savaşla birlikte, bir köle/memlûk grubu olan Memlûklerin hükümranlığa dair meşruiyet kazandıkları görülmektedir. Âdeta İslam'ın savunucusu, sığınağı hâline geleceklerdir bu savaşla. Moğollarca yok edilen Abbâsî Hilafeti'nin Kahire'de ihyası da

bu savaşın, yine bu çerçevesindeki sonuçlarından biridir.

-Baybars'ın Memlûk tahtına oturması nasıl olmuştur?

* Memlûklerin veraset sistemine inanmadıklarını, "meliki öldürenin melik olup tahta geçtiğini", tahta geçiş sürecinde âdeta doğal seçilim yasalarının işlediğini görmekteyiz. Adayların en güçlüsü tahtı ele geçiriyor yahut da yeterli gücü elde edinceye kadar bekliyordu. Melik çocuklarının tahta geçtikleri dönemler elbette olmuştur: "Kalavun'un çocukları ve torunları devri" şeklinde klişeleşen dönem, bunun bariz örneğidir. Fakat, bunun sebebi verasetin gözetilmesi değil, melik çocuklarının tahtı ele geçirebilmeye yetecek kudret, araç ve insan gücüne nispeten fazlaca sahip bulunmalarıdır. Baybars'ın tahta oturması da buna yönelik bir cinayetle gerçekleşmişti. Savaştan sonra Sultan Kutuz, maiyetindekilerle birlikte Dımaşk'a gitmiş, orada iki gün kaldıktan sonra Mısır'a hareket etmişti. Onun, Baybars'a verdiği bir sözü tutmadığını görüyoruz; onu, Halep naipliğine tayin sözünü yerine getirmediğini ve Baybars'ı oraya atamadığı rivayet edilmektedir. Kutuz, Aynu Câlût Savaşı'nda büyük yararlıklar gösterdiği hâlde isteği yerine getirilmeyen Baybars el-Bundukdârî tarafından Sâlihiye yakınlarında öldürülmüş ve böylece o, tahta oturma meşruiyetini ele geçirmişti. Sâlihiye'de saltanat otağında toplanan Bahriyye Memlûklerinin ileri gelenleri, Baybars'ı melik ilan etmişler; Baybars Kahire'ye girip yönetim merkezi olan Kal'atülcebel'e çıkmış ve el-Melikü'z-Zâhir unvanı ile 26 Ekim 1260'ta tahta oturmuştur.

-Baybars'ın tahtı ele geçirmesinden sonraki ilk faaliyetleri ne olmuştur? 1262 yılında Antakya'yı kuşatmasına bakarak haçlıları Orta Doğu'dan çıkarma planlarının olduğunu söyleyebilir miyiz?

Baybars'ın tahta oturmasıyla Memlûk tarihinde yeni bir dönem başlar. Onun hükümranlığı nispeten uzun ve istikrarlıdır; 17 yıl kadar süren saltanatı sırasında Memlûk Devleti'nin gerçek anlamda kurucusu olmuştur. Moğol ve haçlı tehlikesine karşı koyarak nüfuzunu Nûbe ve Arap Yarımadası'na kadar yaydı. Mısır ve Suriye'de kalıcı nitelikteki idari düzenlemeleri gerçekleştirdi; ayaklanmaları bastırarak emniyet ve asayişi sağladı. Onun haçlılara karşı yürüttüğü başarılı mücadele, Memlûklerin hükümranlık meşruiyetlerinde ikinci önemli argümandır. 1261'de ve 1262'de Antakya Prensi VI. Bohemond'un İlhanlılarla ittifakı üzerine Antakya'ya saldırdı. Baybars, senin de işaret ettiğin gibi, haçlıları Orta Doğu'dan çıkarmak amacındaydı. Onun Şubat 1265'te harekete geçerek Kaysâriye, Yafa, Aslis ve Arsuf şehirlerini ele geçirdiğini görüyoruz. 1266'da Akkâ üzerine hücum etmiş; fakat buranın çok müstahkem, korunaklı olduğunu görünce Safed'e yönelmişti. Aynı yılın yazında da Remle'yi almıştı. Baybars, 1267'de Taberiye ve Akkâ bölgelerini hücuma uğratmış; sonunda 1268 Nisan ayı başlarında Antakya'ya hücum etmişti. Kısa süren bir kuşatmadan sonra şehri fethetti; böylece haçlıların doğuda kurdukları ikinci prenslik ortadan kalktı. Baybars, bu başarısından sonra 1271'de Tarablus Prensliği'ne saldırarak birçok şehri ve kaleyi ele geçirdi. Baybars'ın bu başarıları üzerine 1271'de, ileride İngiltere tahtına geçecek olan Prens Edward kumandasında küçük bir haçlı kuvveti Akkâ'ya geldi. Bunların Suriye'deki haçlılara pek bir faydası olmadı. Bu ordunun gelişi ardından, Baybars ile haçlılar arasında on yıllık bir barış antlaşmasının akdedildiğini görüyoruz. 1270'te Kıbrıs Adası'nı ele geçirmek istemiş, fakat donanmasının fırtına sebebiyle yok olması sonucu bunu gerçekleştirememişti. Onun, Kilikya Ermenileri üzerine de başarılı akınlar yaptığı bilinmektedir.

-Komşu devletlerle kurduğu diplomatik ilişkiler nelerdir?

*Devlet çıkarları söz konusu olduğunda, başarılı liderlerin çok farklı cenahlarla ittifaka girebileceğini elbette söylemeye gerek yoktur. O dönemki dengeler ve konjonktür gereği Baybars, devlet çıkarını korumak ve icraatını gerçekleştirebilmek adına İlhanlılara karşı Altın Orda ile; Suriye'deki haçlılara karşı da Bizans ile ittifak yapmıştı. Ayrıca Mısır ve Suriye'deki Memlûk hâkimiyetini kuvvetlendirmek üzere Bağdat Abbâsî Hilâfeti'ni Mısır'da yeniden ihya etmişti. Anadolu Selçuklu veziri ile de Moğollara karşı bir ittifak gerçekleştirmiş ve 1277'deki Elbistan Savaşı'nda Moğolları büyük bir yenilgiye uğratmıştı. Haçlılarla yapılan sulha yönelik akitten de az önce bahsetmiştik.

-Baybars dönemi daha çok siyasi gelişmeleriyle -bilhassa Aynicâlût- ile akıllara gelse de başka faaliyetler; sosyal, kültürel gelişmeleri hakkında neler söylemek istersiniz? Ayrıca onun Memlûklüler ve Türk tarihi için önemi nedir?

* Az önce de söylediğim gibi o, devlet idaresine getirdiği yenilikler ve kurduğu müesseselerle Memlûk Devleti'nin gerçek kurucusu sayılır. Baybars haleflerinin takip edeceği siyasetin de ana hatlarını çizmişti. Onun, aynı kaynaktan beslenen Cengiz yasa ve yosun'unu da uyguladığı kaynaklara yansımıştır. Ülkenin idaresini kontrolü altında tutar; adalete, hak ve hukuka büyük önem verirdi. Dört büyük Sünni mezhep kâdılkudâtlığını ilk önce o ikame etmişti. Devlete merkeziyetçi bir yapı kazandırmaya çalışmış, buna paralel şekilde bütün ülkeyi düzenli bir yol şebekesiyle Kahire'ye bağlamış; iyi işleyen bir posta ve istihbarat teşkilâtı kurmuştu. Devletinin silahlı gücünü de hayli geliştirmişti: Ordusunu yeni silahlarla donatmış; İskenderiye, Kahire ve Dimyat tersanelerini genişletmişti. Bu tersaneler vasıtasıyla, Kıbrıs Adası'na donanma çıkarmış, fakat az önce söylediğimiz gibi, başarısızlıkla sonuçlanmıştı bu donanma seferi. Baybars'ın, ayrıca Suriye'nin çeşitli yerlerine Türkmenleri yerleştirip etnik yapıyı Türkler lehine değiştirdiğini görmekteyiz. Yine ordu ve saray içindeki Türk Memlûklerinin sayısını çoğalttığı, bilinen bir gerçektir. Berke Han'ın kızı ile evlenmesine, veliaht olarak ilan ettiği oğluna Türk adı vermesine ve Türk-Moğol yasa ve geleneklerini tatbikine bakılırsa, millî şuura sahip bir hükümdardır.

el-Melikü'z-Zâhir Rüknüddîn Baybars hem bir asker hem bir kumandan hem de bir hükümdar olarak Orta Çağ Türk-İslam tarihinin büyük simalarındandır. Kaynaklarda uzun boylu, esmer tenli, mavi gözlü olduğu; gözünün birinde de siyah bir nokta bulunduğu tarif edilmektedir. Üçü erkek, on çocuğu vardı. Kutuz'u öldürmesi ardından es-Sâlihiyye'de kendisine "el-Melik el-Kâhir" unvanı verilen Baybars, bu lakabın uğursuz olup bununla lakaplanan bir hükümdarın iflah etmediğini işitince, "el-Melik ez-Zâhir" unvanını almıştı. Lakaplarından biri "Hâdimü'l-Haremeyn"'dir. Taşıdığı "Rükneddin" unvanını, Hristiyanlara ve Moğollara karşı kazandığı zaferler sonrasında "Seyfeddin" şeklinde değiştirmişti. Baybars, Elbistan Savaşı'nda Moğolları bozguna uğrattıktan sonra Antakya üzerinden Dımaşk'a döndüğü bir sırada ansızın hastalandı; bazı raviler onun, Elbistan Savaşı'nda, bacağından aldığı bir ok yarası yüzünden öldüğünü söyler. On dört gün hastalıktan sonra, 20 Haziran 1277'de vefat etti ve Dımaşk'taki türbesine defnedildi.

KIRKLAR KALESİ'NİN KAHRAMANI KÂZIM HAN KUŞÇU VE BATI AZERBAYCAN'IN ÖZGÜRLÜĞÜ İÇİN VERDİĞİ MÜCADELE

Mehdi DEHKAN*

Azerbaycan'ın millî kahramanı, Türk Ozan/Şair Kâzım Han Kuşçu, Meşhedi Rıza ve Sona Hanım'ın oğlu, 1867 yılında İran'ın Batı Azerbaycan Eyaleti, Urmiye şehrinin Enzel bölgesinin Kuşçu köyünde doğuldu. Gençlik dönemi, İran Meşrute Meclisi kapatıldıktan ve Rusların İran'ı işgalinden sonra kendisinin ve Kuşçu bölgesinin kahramanlarıyla birlikte Kırklar Kalesi'nde Rus kuvvetlerine karşı savaşıp onları geri püskürtmeyi başardı. 1918 yılında Cilovluk Olayları sırasında bölge halkının yarısını katliam ve yağmalardan kurtarmayı başaran Kâzım Han, az sayıda silah ve kuvvetleriyle her zaman Cilovlara karşı Enzel'in güvenliğini sağlamaya çalıştı. Osmanlı ordusu Urmiye şehrinin Enzel bölgesine girdiğinde, Kâzım Han bölgedeki askerlerin komutanı olarak atandı, Selmas şehri çevresini fethetti ve Cilov ve Ermeni kuvvetlerinin saklandığı her

* Araştırmacı Yazar

yerde onları buldu, esir aldı ya da öldürdü. Daha sonra Osmanlı ordusunun emriyle Han Tahtı_Selmas yolunun güvenliğinden sorumlu oldu. Urmiye'nin Kuşçu bölgesinin Osmanlı askerleri ve kendi tüfekçilerinden oluşan kuvvetler oluşturarak bölgenin güvenliğini sağladı.

OSMANLI ORDUSUNUN URMİYE'DEN ÇEKİLMESİ VE İSMAİL SİMİTKO İSYANI

Osmanlının 1918'de Urmiye'den çekilmesinden bir süre sonra Kürt aşiretleri Kâzım Han'ın İstisu'daki muhafızlarına saldırdılar, altı muhafızı ve Can Ali Bey'i tutuklayarak Çehrik Kalesi'ne götürdüler. Bölgedeki Kürt aşiretlerin yeni reisi İsmail Simitko Urmiye Hükümdarı Serdar Fatih'e (Kâzım Han 400 koyununu çalmış) diye bir mektup yazdı ve Serdar Fatih ayrıca Kâzım Han'a bir mektup yazarak Kâzım Han'dan İsmail Simitko'nun koyunlarını geri vermesini istedi. Kâzım Han, hükûmetin ve İsmail Simitko'nun kendisini öldürmek istediğinin farkına vardı ve her ikisine de itiraz etti ve birkaç kez hediyeler ve mektuplar göndererek Canali Bey ve tüfekçilerini İsmail Simitko'dan kurtarmaya çalıştı ama başarılı olamadı. Bu nedenle Simitko'nun isteğini kabul etmek zorunda kaldı ve onun daveti üzerine öğle yemeği yemek için Çehrik'e gitmek zorunda kaldı. Ancak İsmail Simitko'nun amacını bilen Kâzım Han, Çehrik Kalesi'ne gitmeden önce Urmiye'nin Enzel bölgesindeki köylüleri ve Kırklar Kalesi halkını silahlandırdı. Kâzım Han Çehrik'te Simitko tarafından iyi karşılandı ancak Simitko'nun tüfekçileri öğle yemeği sırasında Kazım Han'ın tüfekçilerinin silahlarını toplayıp odadan çıkardılar. Kâzım Han'ın belinde tek bir silah kalmıştı. Simitko, silahını görmek isteme bahanesiyle Kâzım Han'ın silahını aldı ve Kâzım Han ve tüfekçilerini ahıra hapsettirdi. Kâzım Han'ın İsmail Simitko'nun ahırındaki tutukluluğunun 25'inci gününde, bir kadın ona ahırın penceresinden Türkçe şöyle dedi: "Kâzım Han, neden iki gündür

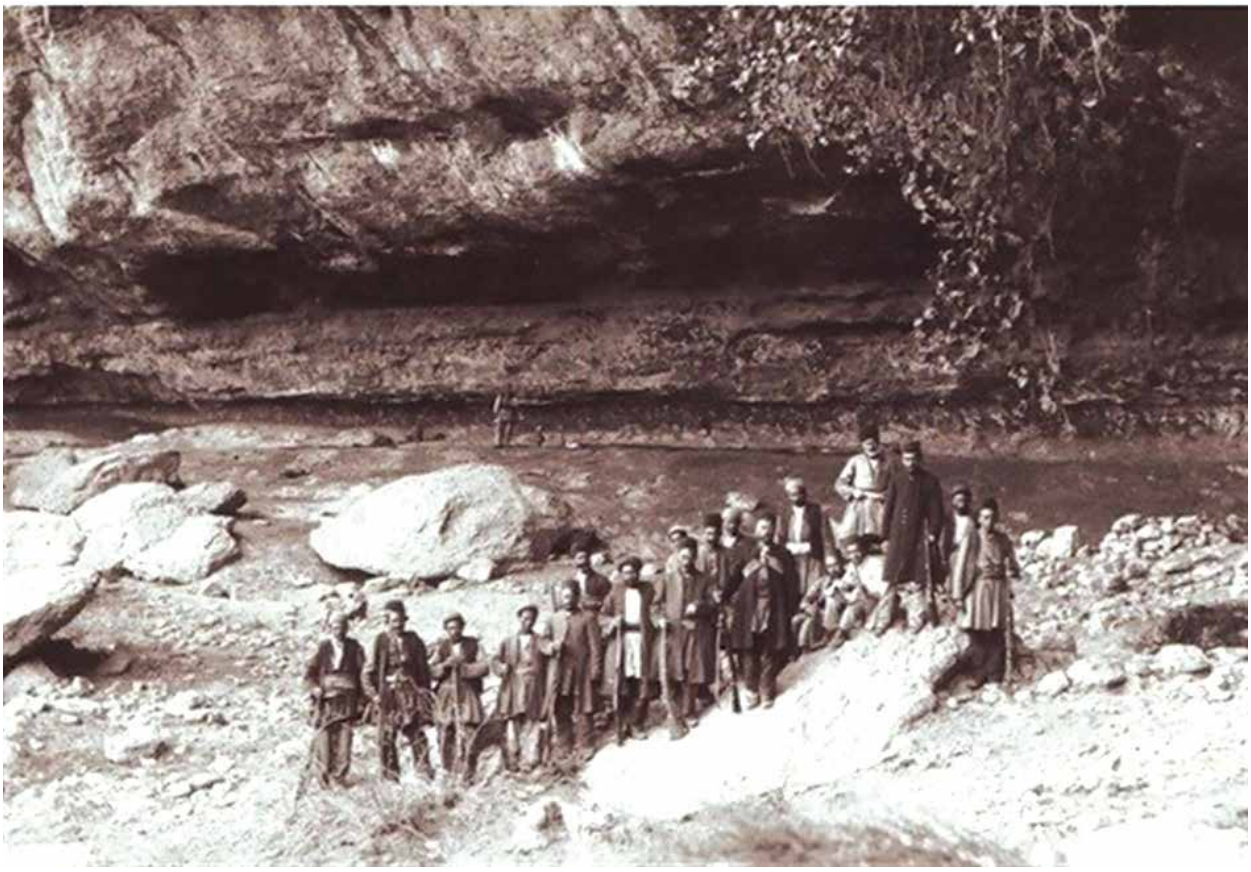

yemek yemedin? " Kâzım Han dedi ki: "Seni tanımıyorum ama bu hapisten bıktım, lütfen bana biraz tütün getir, başka bir şey istemiyorum." Kadın dedi ki: "Sen beni tanımıyorsun ama ben seni çok iyi tanıyorum. Ben Enzel halkından Halo Mirza'nın karısı Hatun'um. Sana yemekleri ben pişiriyorum. Neden kendi ayaklarınla kurdun yuvasına geldin?" Kâzım Han dedi ki: "İsmail Simitko Kur'an'ın arkasını imzaladı ve Çehrik'e gelirsem kardeşimi serbest bırakacağına söz verdi." Hatun Hanım dedi ki: "Simitko'nun sözlerine neden inandınız? Simitko Kur'an ve yemin diye bir şey anlamaz birkaç gün içinde seni öldürecek. Kaçmalısın, ben sana yardım etmeye çalışacağım."

Kâzım Han o akşam tuvalete gitme bahanesiyle ahırdan çıkıp, nöbetçinin uykululuğunu fark edince kışın karında yalın ayak Selmas'a oradan da Kengerlu köyüne gitti. O köydeki arkadaşlarından bir tüfek, fişek ve biraz ekmek aldıktan sonra bu köyün tüfekçilerinden Şir Ali ile birlikte Kırklar Kalesi'ne doğru gittiler. Simitko Kâzım Han'ın katledilmesi için bir ödül belirlemişti. Ancak Kâzım Han ve arkadaşları gece vakti Kırklar Kalesi'ne ulaştılar ve Simitko'nun esaretindeki Canali Bey ve diğer tüfekçilerinde kaçtığını öğrendiler. Kâzım Han Kuşçu, İsmail Simitko'nun, Kürt aşiretlerinin ve Urmiye'nin (Simitko'ya bağlı olan) Darul_hükûmeti Urmiye ve Selmas'ın mazlum Türk halkına karşı düzenlediği komplolardan haberdar olunca, güçlerini yenilemeye ve örgütlemeye başladı. Osmanlıların Urmiye'den ayrılmasından sonra Kâzım Han'ın yanında kalan Mehmet, Ülfet ve Ali adlı Osmanlı askerleri Kâzım Han'a silahlı güçlerinin yenilenmesinde yardım etiler. Ayrıca Urmiye'nin Karabağ köyünden Ahmad ve Mohammad isimli iki tekne üreticisi, tüfekçiler ve Kırklar Kalesi'nin sakinlerinin Urmiye Gölü'nden Tebriz ve Şerefhane'ye gitmeleri için tekneler inşa etmeye başladılar. Bu arada Urmiye'deki Cebel Kendi köyünden olan ve iyi Kürtçe bilen Mirza Ağa Cebeli, Çehrk ile Urmiye arasındaki telefon hattını Kuşçu Geçidi'nde dinlemeye almış tüm haberleri Kâzım Hana bildiriyordu. Artık Kâzım Han'ın askerleri iki yüz kişiye ulaşmıştı ve Kâzım Han her on kişiden birini onbaşı olarak atadı ve geri kalan Osmanlı askerlerinin yardımıyla onlara silah eğitimi verdi. Kâzım Han Cilovluk Olaylarından sonra Marağa'ya giden Karabağ köyünden top ve silah yapımında

hünerli olan Allahverdi'yi geri çağırdı ve Osmanlı Dönemi'nden beri Hoy şehirde bırakılan eski bir topu çalıp Kırklar Kalesi'ne getirdiler ve kalede silah, top, fişek ve el bombaları üretimine başladılar. Bugünlerde Urmiye köyleri ve şehri Kürt aşiretleri tarafından yağmalandı ve Kâzım Han müttefikleriyle birlikte Urmiye Gölü yakınlarındaki köyleri Kürtlerin saldırılarına karşı güvene aldı. Ayrıca İran devlet jandarması güçleri, Simitko güçlerine birkaç kez saldırdı ve her seferinde yüzlerce jandarma gücü, mağlup oldu ve Kürt aşiretlerinin güçleri tarafından öldürüldü.

RIZA PEHLEVİ'NİN İKTİDARA YÜKSELİŞİ VE KÂZIM HAN'IN MÜCADEALESİNİN DEVAMI

1921'de Rıza Han Pehlevi'nin iktidara geldiği söylentisiyle halk arasında çeşitli haberler yükseldi. Bu yıl Kâzım Han'nın kuvvetleri 300 askere ulaştı. Sonunda Albay Kalbali Han, Tebriz ve Tahran'dan gelen jandarma birlikleriyle birlikte, Çehrik ve Serdeşt Kalesi'ndeki İsmail Simitko'nun güçlerine saldırdı. İsmail Simitko güçlerinden çok sayıda kişiyi öldürdü ve silahlı kuvvetlerin geri kalanı dağıldı ve İsmail Simitko Türkiye sınırındaki dağlara kaçtı. Güvenliğin Kuşçu bölgesine geri dönmesiyle, Kırklar Kalesi'nde 4 yıl boyunca zar zor yaşayan birkaç aile köylerine geri döndü. Ayrıca Urmiye ve Tebriz'den birkaç siyaset adamı, Kâzım Han'ın kalesinden ayrılması için Kâzım Han'a birçok mektup göndererek onunla tanışmak istediler. Yeni kurulan Pehlevi hükûmetinden ve çiftçilerin mahsulünün yarısını çalan bölgedeki köylerin hanlarından memnun olmayan ve onlara hiç güvenmeyen Kâzım Han tüm görüşme isteklerini reddetti. İlerleyen günlerde Pehlevi askerî güçleri Kâzım Han'ın tüfekçilerini çağırarak onlardan silah istediler ve bunun üzerine çok sayıda tüfekçi ve aileleri Kırklar Kalesi'ne döndü. Kâzım Han bu fırsatı değerlendirerek Kâzım taşının üzerine cephane, buğday ve fasulye, giysi, halı ve yaşamsal ihtiyaç maddelerinden oluşan üç depo inşa ettirdi. Ancak birkaç gün sonra büyük bir patlama sesi bölgeyi sarstı. Kâzım Han'ın eşi karanlıkta kibritle mühimmat deposuna girerek tüm depolar patladı ve kendisi de bu olayda öldü. Bu olay Kâzım Han ve Kıraklar Kalesi sakinlerinde sıkıntı ve endişe yarattı. 1922 Ekim ayı başlarında Urmiye'nin Kuşçu bölgesinde yerleşen Pehlevi ordusu kuvvetlerinin komutanı Sultan Selim, gece Pehlevi ordusunun çadırlarına saldırmak için bir plan yaptı ve gizlice bazı askerleriyle kendi çadırlarına saldırdı, ardından Kâzım Han'ın aleyhine Tebriz'e bir mektup yazdı ve bu mektupta saldırıdan Kâzım Han'ı sorumlu tuttu. 10 Ekim 1922 gecesinden sonra Kırklar Kalesi Pehlevi hükûmetinin ordusu tarafından kuşatıldı. İyi bir şair/ozan olan Kâzım Han bu duruma çok üzülür ve bazen silahını bırakıp kopuz sazını göğsüne dayayarak şu şiirleri okurdu ve güzel sesi Urmiye Gölü kıyısındaki tüm alanlarda yankılanırdı: "**Ben kazımam yerim kala/Balon gele bomba sala/Ölerem ben yolum kala/Taşdı kazımın yolları"**

Kuşatma günlerinde kaleye günde 300'e kadar top güllesi atıldı ve Pehlevi ordusunun komutanları müzakereler yoluyla Kâzım Han'ı teslim olmaya zorlamayı planladılar. Ancak Kâzım Han'ın cevabı şu sözler oldu: "Ben Rıza Han Pehlevi'yi tanımıyorum, onun güçlerine teslim olmayacağım ve Rıza Han'ın kendisi benim teslim olmam için benimle müzakereye gelmeli."

KÂZIM HAN'IN ÖLÜMÜ VE KIRKLAR KALESİ DİRENİŞİNİN SONU

15 Aralık 1923'te Pehlevi güçlerinin uzun süren kuşatması nedeniyle, Kâzım Han'ın güçleri silah sıkıntısıyla karşı karşıya kaldı ve bu nedenle barut ve fitillerle el bombaları yapmaya başladılar. Bu esnada Kâzım Han'ın birkaç metre ilerisinde el bombalarından biri patlamış, kalbine bir taş parçası isabet ederek aynı anda vefat etmesiyle kırklar kalesinin sakinleri yas tutmaya başladılar. Artık kale sakinlerinin Kâzım Han'ın vefatıyla birlikte direniş için bir nedenleri yoktu. Bu yüzden kale sakinlerinin konuşmasından sonra Dadaş Bey'in Pehlevi kuvvetleri komutanlarına giderek kuşatmanın sorunlarından dolayı Kâzım Han'ı öldürdüğünü söyledi ve bu şekilde Kırklar Kalesi halkı için bir himaye mektubu aldı. Bu olaydan sonra Kırklar Kalesi'nin sakinleri köylerine döndüler ve yıllarca uzun bir mücadele böylece bitti ve Kâzım Han'ın cesedi Kuşçu köyünde gömüldü. Böylece Azerbaycan'ın millî kahramanı Kâzım Han'ın saz ve silah sesi Urmiye Gölü'nün kalbinde susturuldu ve Pehlevi Dönemi'nde uzun yıllar kimse Kâzım Han'ın ismini söylemeye bile cesaret edemedi.

Coşkun BAĞIR

Sevgili Okuyucularımız,

"Saklı Güfteler'de" Türk musikisi "Klasik/Romantik Dönem'in" bestekâr/bestekârlarının "Saklı Güfteler"deki şarkılarından seçtiklerimizi sunmaya devam ediyoruz.

Dergimizin bu sayısında Bestekâr, Sazende, Hanende ve Hoca Ali Salahî Bey'in (1878-1945) "Gönlüm hemîşe sûz-i belâ müptelâsıdır..." ilk mısralı ısfahan/ sengin semai şarkısını iki güftesiyle ve Prof. Dr. Zeki Atkoşar Hoca'mızın-el yazması–notasıyla sizlere arz ediyoruz. Sayın Hoca'mıza saygılarımızı ve teşekkürlerimizi sunuyoruz. Şarkının güftesi Muallim İsmail Hakkı Bey'in Câmiü'l-Elhân isimli şarkı mecmuasından alınmıştır ki sonraki sahifemizde görebilirsiniz. Şahsi olarak yaptığım araştırmaya göre keman ve ut dersleri vermiş musiki bilgisi geniş bir musikişinas olarak tanınmıştır. Klasik Dönem bestekârlarının eserlerine vâkıf ve eserlerinin notalarını ezberden yazacak kadar ayrıntılı olarak bilmektedir; böyle hazırladığı bir nota defteri musikişinas, rahmetli büyüğümüzden bizlere intikal etmiş bulunmaktadır. 1910 yılında İstanbul'da basılan "Hocasız Ud Öğrenmek Usulü", 1924 yılında basılan İlaveli Ud Muallimi" adlarında iki kitabı (eski harfli) bulunmaktadır ve arşivimizde mevcut bulunmaktadır. Ayrıca Fahri Kopuz ve Hanende Aziz Bey'le kurdukları "Terakkî-i Musiki" okulu kayda değer bir faaliyettir. BTMA'da Öztuna 50'ye yakın eserini tadat etmektedir. İstanbul Çengelköy'de özel olarak keman dersleri verdiği de öğrendiğimiz bilgiler arasındadır. Şarkıyı iki güftesiyle bugünkü Türkçe ile şiirsel ve uyaklı olarak yazan Dr. Mesut Ersönmez Beyefendi'ye de teşekkürlerimizi arz ediyoruz.

Gelecek sayımızda görüşmek üzere,

Saygılarımla...

Ali Salâhî Bey'in Isfahân/Senginsemâi şarkısı.
« Gönlüm hemişe sûz-i belâ mübtelâsıdır...»

«Câmi ül Elhân»

(C. Bağır)

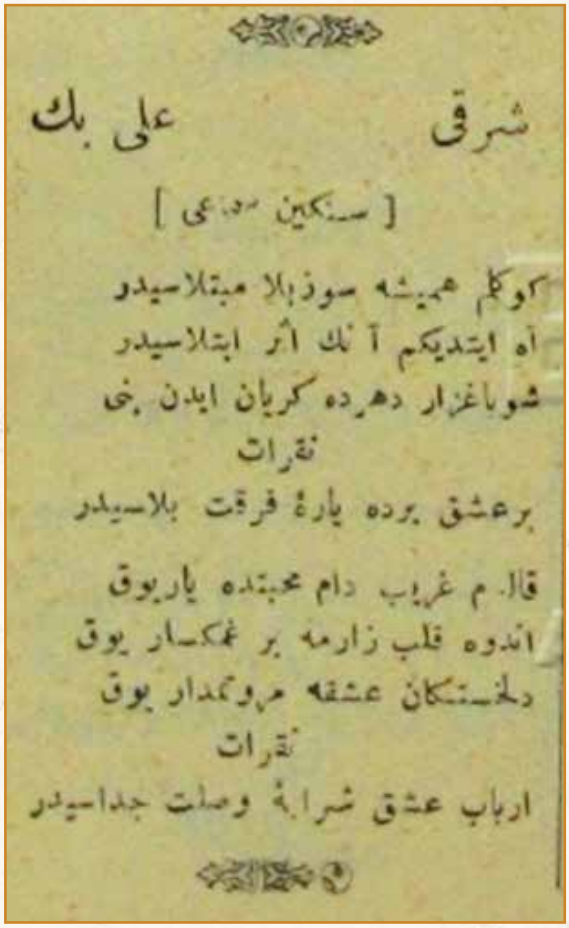
شرقی علی بك

[سنكين سماعی]

كوكلم همیشه سوزبلا مبتلاسیدر
آه ایتدیكم آنك اثر ابتلاسیدر
شوباغزار دهرده كریان ایدن بنی
نقرات
برعشق بورده یارهٔ فرقت بلاسیدر

قالم غریب دام محبتده یاریوق
اندوه قلب زارمه بر غمكسار یوق
دلخستكان عشقه مروتمدار یوق
نقرات
ارباب عشق شرابهٔ وصلت جداسیدر

Şarkı, Ali Bey

(Sengin Semai)

Gönlüm hemişe sûz-i belâ mübtelâsıdır
Âh etdiğim â'nın eseri ibtilâsıdır
Şu bağzâr-ı dehrde giryân eden beni
Nakarat
Bir aşk bir de yâre-i firkat belâsıdır

Kalbim garib dam-i muhabbetde yâr yok
Enduh-i kalb-i zarıma bir gam-küsâr yok
Dil-hastegân-ı âşka mürüvvet-medâr yok
Nakarat
Erbâb-ı aşk şerâbe-i vuslat cüdâsıdır

"Gönlüm hemîşe sûz-i belâ ..."
ISFAHÂN sengin semâî
Şarkı Ali Salâhî Bey
≈ ♫ ≈

Gönlüm hep o yakan aşk derdinin tutkunudur
Acı âhı çektiren ona tutkunluğumdur
Hep şu dünya bağında böyle ağlatan beni
Bir aşk bir de bu acı, ayrılık yarasıdır

Yalnız kalbime aşkın gözyaşından çâre yok
İnleten kalb derdimi avutan bir kimse yok
Aşk çeken gönüllere yardım bağışlayan yok
Âşık olan kavuşma tadını arayandır

Dr. Mesut ERSÖNMEZ

ISFAHÂN ŞARKI

Sengîn semâi

ALİ SALÂHÎ BEY

